Sámen julevsámegiellaj

Tråante 2017 SÁMIS SPESIAL LULESAMISK

2

Sjnjilltjamánno 2017

1917
2017

MIKAL URHEIM
Sámedigge bådij moahtte juorrulime maŋŋáj

SIRI BROCH JOHANSEN
Sån le mija – Divna sámij Elsa

BJØRG EVJEN
Peder Finnesen – Vuostasj sáme-politihkkár julev-sáme guovlojs

Sámis Nr. 24/2017

Sáme tjálakultuvrralasj ájggetjála ■ Nåvku

Tråante 2017 SÁMIS SPESIAL LULESAMISK

3 **SFS tjiehka**
Lill Tove Fredriksen

5 **Varrudagá dåjmadusás**
Harald Gaski ja John T. Solbakk

6 **Sån le mija, Divna sámij Elsa**
Siri Broch Johansen

12 **Rijkatjåhkanibme jagen 1917 ja sámelihtudis**
Ivar Bjørklund

20 **Matti Aikio – degu gæhttje, váksjár ja moalgediddje**

26 **Aktan lågŋit slåhttån – Edvard Masoni ja Sámedigge**
Lovisa Mienna Sjöberg ja Jon Todal

30 **Sámij tjuohtejahkásasj histåvrrå tjielggidum gåvåj baktu 1917–2017**
Aage Solbakk

53 **Peder Finnesen – vuostasj sáme-politihkkár julevsáme guovlojs**
Bjørg Evjen

57 **Sámedigge bådij moahtte juorrulime maŋŋáj**
Mikal Urheim

Sámen
julevsámegiellaj
Nr 2. Sjnjilltjamánno 2017
Sámis nr 24/2017

Sáme tjálakultuvrralasj ájggetjála, majt TjállijAlmmudahká almmuda Sáme fágagirjálasj tjállij- ja jårggåliddjij siebre åvdås.

ISSN 0809-7410

Dåjmadus Harald Gaski ja John T. Solbakk
Guossedåjmadiddje Ronald Urheim

Ruhtadiddje Vuona Sámedigge, Tjállij-Almmudahká vuodoruhta ja SFS Sáme fágagirjálasj foannda.

Sámen artihkkaliijt ja gåvåjt ij oattjo almmudiddjij, tjállij jali gåvviddjij loabedagi moaddit.

Gráfalasj barggo Studio Borga, Ohcejohka

Ålgusjgåvvå Erling Urheim

Prienntim Waasa Graphics

SFS
Sáme fágagirjálasj tjállij- ja jårggåliddjij siebre stivrra

Åvddåulmusj Lill Tove Fredriksen, Rommså

Stivrraájras Seija Guttorm, Kárášjohka

Stivrraájras Trond Are Anti, Deatnu

Sadjásahttja Elisabeth Utsi Gaup, Guovdageaidnu

Elen Ragnhild Sara, Kárášjohka

John Henrik Eira, Kárášjohka

Dåjmadahka, njunjusj Svein Nordsletta
Fitnodatgeaidnu 13, Pb 140,
NO-9735 Kárášjohka
Tel. +47 78 46 83 30, +47 416 45 751
E-poassta:
samifaga@samifaga.org

Sámen le nåvku. Dåv máhttá aj diŋŋgut almmudiddje næhttagirjje-oassásis
www.calliidlagadus.org

Sámen artihkkalijt máhttá aj låhkåt dánna **www.samifaga.org**

Vuorbbe dunji, Tråante 2017!

Majt så lik jåhkkebit sån ájádaláj, Elsa Laula Renberg, 6. biejve guovvamánon 1917, dan biejve gå vuostasj Sábmelasj rijkatjåhkanibme rabáduváj Roandemin? Ussjolij gus sån gåktus sámij dille galgaj årrot tjuohte jage maŋŋela? Tjállaga Sámen avvudim-nummarin sihtap mij guddnedit dav stuorra histåvrrålasj dåhpádusáv mij lij Metodistgirkkon Roandemin biejvij 6.–9. guovvamánon 1917. Miján li ållo ártihkkala ma åvddedi guhtik ietjasa vuodovuojnojt, gehtjadum nuorttat ja oarjjåt. Le aj miján akta ártihkkal mij giehttu makkár vuojno lidjin sámij birra daj ájgij åtsådiddji lunna.

Rijkatjåhkanibme 1917 tjoahkkij ållusav, oarjjelsáme ájrrasijt, sige Vuona ja Svieriga bieles. Nuorttasáme ájrrasijs lidjin dåssju guovtes, ja duodden muhtem Vuona oajvválasj ulmutja. Dan ájgge åvdemus sáme politihkkár, dat lij jur Elsa Laula Renberg. Álgos lij sån oarjjelsáme dáfojs Svieriga bielen. Sån jådij Vuodnaj maŋŋela gå lij vålldum Tomas Renbergajn. Elsa lij ælloniehkke ja aj mánnániehkke dajna gå sujna lidjin guhtta máná. Elsa Laula almmudj muhtem tjállagav ådno juo jagen 1904, ja dan namma lij Svieriga dárogiellaj "Inför Lif eller Død? Sanniningensord i de Lappska førhållandena" (Viessoma jali jábmema åvdån? Duohtavuoda báhko sámij dilij hárráj). Dajna badjetjållagijn sidáj sån vuosedit Svieriga oajvválattjada sámij gåssjelis dilev. Sån bargaj viluddnik sámij åvdås aj maŋŋaj gå lij jåhtåm Vuodnaj. Danna Vuonan sån oattjoj ietjas sæhkáj ålov barkális nissunijs. Nissuna ma lidjin huj vissjala ja gænna lij duojkke gå rijkatjåhkanibme 1917 galgaj gárvviduvvat.

Da gudi li ásadam Tråante 2017, sij li dahkam stuorra ávvudallama programmav. Gavnnut sjaddi teatervuosádusá, moattelágásj ietjá vuosádusá, jubmeldievnastusá, ságastallama ja konferánsa. Gåktus le dal åvddånibme årrum Sámelándan maŋŋela tjåhkanime mij lij jagen 1917. Guovdásj ássje dalloj lidjin boatsojsujto viddjura ja sáme mánáj skåvllå. Gielladille le ájnas. Moattelágásj vuojno da lidjin dalloj, makkár åhpadusgiella sámemánájda galgaj. Boatsojsujton li viluddnik da sæmmi hásstalusá gå dalloj.

Åvdemusát mij guosská guhtomijda dajna gå stuorsebrudak nággi sisi dajda sáme duobddágijda. Valla gielladille galla, dat le buorránam dajna vuogijn gå li lága ja njuolgadusá ma galggi nannit gielaj åvddánimev. Ja aj gåktus sámegiela galggi årrot almmulattjat ja årrot viesso giellan mánájgárdijn ja skåvlåjn.

Vuon rijka ráddidus nammadij jagen 2014 muhtem giellajuohkusav, mij galgaj tjielggit gåktus li dåjmalasj ásadusá, dahkamuhá ja njuolgadusá ma sámegielajda guosski. Juogos galgáj guoradallat gåktus gájkká dajt mahttá hiebadallat uddnásj vuohkáj majt vuojnnep almmulasj sebrudaksuorgen. Ja vijdábut galgaj juogos gávnnat gåktus almmulasj dievnastusá sámegiellaj galggin årrot dåjmalattja ja avtaárvvusattja buohta dárogiela. Juogos buvtij ietjas diedádusáv gålgådismánon 2016. Diedádusán li állo evtudusá gåktus buoredit sámegielav almmulasj institusjåvnåjn, suohkanij håldádusájn, skåvlåjn ja mánnágárdijn. Da li buorre ådåsa. Ja mij dårvustallap dá evtudusá galggi lågŋit sámegielaj árvov, sige sámij ietjasa lunna ja stuorsebrudagá ulmutjij lunna ietján. Da gudi sáme hålli ja tjálli, ja da gudi sámegielajn barggi ja da gudi buosjes mielajn sihti åvddedit sámegielajt, sijáv duosstu stuorra hásstalusa åvddålij guovlluj. Dan bargon de galla mij gájka dárbahip nanos sidodav, buorre diedojt, jáhkov vaj vuorbástuvvap ja buorre ássjáj sajev stuorra vájmon.

Elsa Laula Renberg dal diehttelis ij máhttám åvvå árvvedit gåktus mijáj dille galgaj sjaddat udnásj sebrudagán. Valla avtav sån de galla diedij állu buoragijt. Sån diedij gåktus dalloj lij doarrot sámij åvdås, sábmelasj árvoj åvdås, mijá kultuvra åvdås ja mijá riektáj åvdås. Sån lij dakkár persåvnnå guhti moatteláhkáj lij åvddåla ietjás ájgge. Dán tevsta baktu majt mån tjáláv, sidáv mån suv guddnedit, suv ja gájkka mijá pionerajt gudi viessun ja barggin daj ájgij. Elsa Laula Renberg, ij lim sån aktu. Sij idjin dalloj ulmutja gudi vierttijin gierddat gå bilkkeduvvin garra bágoj ja garra naliguottoj baktu. Ij dåssju ålggolis, valla aj sámij sebrudagá sisbielen.

Dán tevsta baktu sidáv mån guddnedit sijáv – oarjjelsámijt - gudi etjin sijdajda boahtám viesso, gå má lidjin ruopptot mannamin sámepolitihkalas bargos muhtem tjåhkanimen. Sidáv guddnedit sijáv gudi åvdedin huvkasbagojt ČSV, sijáv gudi demonstrerijin ålggolin Vuon rijka Stuorradikke ja Stillán gå lij dat stuorra stuojmme Áltá-Guovddagæjno jågå dulvvadime nanna. Guddnedit sidáv mijá girjjetjállijt, sábmelasj åhpadiddjijt, mijá ákádemalasj pionerajt ja gájkka iehtjádijt gudi li låssådijt barggam vaj sámegiela luvluj årrot almmulattja, skåvllågiellan ja gudi li dahkam oappamnævojt ja gudi li tjállám diehtogirjijt sámegiellaj. Sidáv aj guddnedit udnásj sáme nuorajt gudi måvtugijt ja váni vájbak joarkki dav buorre bargov mij le nannit ja bisodit sámegielajt ja sáme kultuvrav boahtte ájgijda.

Soajttá miján li moadda "Elsa Laula Renberga" gudi viessu åvddåla ietjasa ájge. Doarrot sáme ássjij åvdås, ij le dat ga uddnásj sebrudagán juoga massta nágin duv heva gijttá. Da gudi li dan doaron, da li gájkka mij gudi duon dán láhkáj lip barggamin åvtåjrádij dan diehti vaj mij ja da gudi mijá maŋen båhtali - galga luvlujma máhttet tjállet mijá histåvråv. Ja galga luvlujma máhttet viessot degu sábmelasj álmmuk mijá rijkan, rijka dábe milta nav gåk dat le.

Állo varrudagá
Lill Tove Fredriksen, SFS-njunnjusj.

Varrudagá dåjmadusás

Dát Sámen-almodus la guddnen sidjij gudi álgadin sáme organisierimav. Sij lidjin ålos, vuosstemanno berustahtek – sij gudi lidjin Sámeednama máttos gut sávret vierrofámo sehkanimev ja vájkkudusájt vuosstálasstin. Sij gudi vieledin dav majt Isak Saba mujttádahtij sáme álmmugav gå iesj oahpástuváj oarjjelijsáme Anders Fjellnera epos-divtaj, juhte ep goassak galga vajálduhttet árvon adnet ja bisodit gållegielama. Sáme li agev diehtám mijá vijsesvuohta ja álmmukmáhtudahka la gielan vuorkuduvvam. Danen la sámijda læhkám gitta udnátja bæjvváj huj ájnas bisodit ja várjjalit gielav.

Giella-ássje la juo álgo rájes vuoroduvvam sáme rahtjamusá hárráj. Moaddi lav imájdallam manen gielan la sierralágásj sadje sáme rahtjamusán. Boahtá dassta gå giella la iesjdåbdov nannim, årrum la viehkken dádjadittjat, jiermatjit ja jaskadittjat garra mastadimev ájgij tjadá. Giella l mijá sámevuodav bisodam. Gånnå ietjá iemeálmmugijn le læhkám dánssa ja rituála, la giela læhkám árvvon sámijda. Ja juojgga, mij aj la giella. Dan diehti la sierraláhkáj suohtas Sámen-ájggetjála dåjmadussaj gå bessap almodit mijá ávvoalmodusáv divna gålmå sámegiellaj ma vilá håladuvvi vuonabielen, namálattjat oarjjelij-, julev-, ja nuorttasámegiellaj. Ja mijá ieneplåhkosebrudagá rádnaj diehti dáv avtav almodusáv aj dárogiellaj almodip.

Guovvamánno 6. biejve 2017 ávvudallap tjuohte jage mujtov vuostasj sáme rijkkatjåhkanimes Vuona bielen. Sámen-bláde sihtá gæhttjat ja mujtustallat ájggegávdav sáme lihtudisá álgon mij tjoahkkij sámijt akta sierra álmmugin. Jagen 1917 lij sámij gaskan åvdemusát såhka Vuonarijkan ja muhtem mærráj aj Svieriga bielen, valla mij ájggop sæmmi båttå aj tjalmostit sihke Suoma ja Ruossja bielev. Mij soajttá la sierralágásj tjåhkanimijn le gå sáme rádna, udnásj iemeálmmukgiellaj gåhtjoduvvam *allies* – lihtudam aktisasjbargge – aktan ásadin tjåhkanimijt ja jåhtuj biedjin dallusj sáme siebrijt. Sámij hukse lidjin álu dutke gudi ietjá aktijvuodajn åjvutjav oadtjun sáme álmmuga gáhtoma gáktuj, valla imálasj siváj diehti, sij huoman sjaddin sámeálmmuga politihkalasj aktidime álgadiddjen. Ittjij dat majdik dagá. Navti la vilá uddni dille moadda iemeálmmukguovlojn gånnå mijá vielja ja oappá organisierim la buorre rádnaj rahtjama duogen. Sjaddus de mijá ávvoalmodus aj guddnedittjat buorre aktisasjbarggoguojmijt. Valla åvdemusát ávvudallap sijáv gudi álgadin, tjielggijin ja rahtjin, sijáv gudi tjuottjodin sámijn li rievtesvuoda, ja miján li riektá dajt gájbbedit avta gånnåk, avta gånnåk, danen gå mij lip Biejve bárne gierragijs – gullap berrahij mij galggá væråldij subtsastit ulmusj ja luonndo aktan gulluji, vieledusájn diedojn juhte sáme li Biejve máná, ja biejves iehtsedum!

John T. Solbakk ja Harald Gaski

Siri B. Johansen

Sån le mija, DIVNA SÁMIJ ELSA

Dajna gå munji le vattedum tjállet niellja tjálosbiele, gåsi tjállet akta beri majt sidáv Elsa birra dán mujttotjállagij, de lev ájádallam majt rugijt dal ánj man galgav tjállet. Nav állo gávnnu suv birra.

Lidjiv máhttet nammadit sån lij nissun ja politihkkár dan ájge gå nissunijn ij lim jienastimrievtes. Máhttet lidjiv åvdemusát giehttot sån nav moaddi lij gånågisá slåhtan Stockholman. Máhttet lidjiv tjállet dan birra gå sån vuododij moadda såme organisásjåvnå. Máhttet lidjiv aj giehttot man smidá sån lij dahkat degu viermev gåsi sehkanin divna gudi doarjjun dav ássjev gånnå sån degu buolle dållå. Jali giehttot sån lij buosjes nissun, gen birra vil uddnik subtsasduvvá duot ja dát.

Valla dav majt mån dánna nammadaláv, dav mån iv dagá.

Galgav farra juojddá tjállet daj ássjij birra majda manáj ienemus barggoájgge gå lidjiv tjállemin Elsa biográfijav. Namálattjat gájkka da tjálálasj ja njálmálasj diedo ma gávnnuji Elsa birra, diedo ma manni vuostálakkoj. Muhtem diedo, duola degu dan birra gå sån le tjadádam realskåvlåv Örebroan. Nav dat nammaduvvá tjálásj gáldojn ja divna tjálle da nammadalli ietjá tjállijt duodastussan.

Vierttip ham de gatjádit: Vádtsij gus sån ajtu realskåvlån Örebroan? Sjattaj gus sån åvvå goassak ålles åhpadum tsaggeieddne? Lej gus tsaggeieddne suv barggo? Goassa jådij sån Vuona bælláj, ja manen? Gåsstå boahtá duot Renberg namma? Ja ij unnemus gatjálvis: Gånnå le dal ánj Elsa riegádam?

Mån lev gæhttjalam mannat álggogáldojda ienemusát gå máhttelis daj gatjálvisáj hárráj ma li Elsa birra. Muv mielas li da åvdemusát tjálálasj gáldo. Valla ij muv boasstot dádjadit – njálmálasj gáldo li aj ájnnasa. Valla njálmálasj gáldojn máhtti mujto rievddat.

Elsa biográfijajn barggat, dat lij nav hávsske dajna gå sån sjattaj bajás Svierigin. Svierigin li vanj tjállam bievddegirjijt måttijt jåhketjuodijt, dajt bårdudallam ja biedjam girjjevuorkájda. Dåppen vanj ij le årrum væråldadoarro bombarij ja dålåj ma li boalldám.

Elsa Laula Renberg fámiljajnis.

Mån iv gávnnam makkárik tjálálasj gáldojt gånnå giehtoduvvá nágin Elsa Laula birra Örebroan. Ij åvvå makkárik luodda. Álgge le de javllat: Sån ij le tjadádam realskåvlåv dåppe. Valla, dát lisj má de huoman boasstot. Tjálásj gáldo soajtti gáhtum, juska vil de Svierigin. Vijmak de boahtá oalle duodastus. Jus sån galgaj bessat álgget tsaggeieddne-skåvlåj, de viertij sån tjadádit moadda fága degu privátissta. Ja jurra daj fágaj diehti, de viertti sån oahppam dajt realskåvlån. Eksámena páhppára li ham tjáledum girjen.

Akta tjálálasj gáldojs le muhtem mujttogirjje. Danna giehtoduváj juhte Elsa ij goassak tjadádam eksámenav tsaggeieddne-skåvlån. Valla gå sån agev gåhtjoduvvá tsaggeiednen, de vierttijiv mån gávnnat gåk le gulá dán vijor. Ja le gus gulá gullam. Svieriga tsaggeieddnesiebren li páhpervuorká. Elsa ij rijbbam eksámenav tjadádit, vuojnnu nav gåk duohta le. Ij sån sjaddam tsaggeieddne degu divna då iehtjáda. Valla vuojnnu juoga ietján: Sån tjadádij eksámenav gå lij mannam lahkke jahke. Dale vuojná, tjálálasj gáldo le degu gålle!

Gå galggiv gávnnat goassa Elsa jådij Vuona bælláj, de låhkiv mån ávijsav man namma *Vesterbottens-kuriren.* Dat sadje man namma Vilhelmina lij guovddelin dan ávijsa låhkåmdáfo. Suv birra tjáleduvvá álu måttijt jagijt gitta gidáj jagen 1907. Sån ållu gáhtu dan ávijsan gånnå mige ij vuojnnu suv birra åvddåla guovvamánon jagen 1917. Elsa ihttu dal vuonagij bájkkeávijsaj sinna, árratjavtja jagen 1907. Ja dat rájes vuojnnusij boahtá sån álu bájkkeávijsajn ma lidjin Helgelátten. Manen sån jådij vuona bælláj, dan birra gávnnuji moadda njálmálasj gáldo ja sæmmi ållo teorija. Soajttá årrum gieresvuohta. Soajttá årrum vassje. Jali juoga gieresvuoda ja vasje gas-

ko. Gå ælla tjálálasj gáldo dan birra, de aktak ij máhte diehtet mij le duohta.

Mån iv le gávnnam tjálálasj gáldojt ma giehttu gåstå dat namma Renberg boahtá. Ájnnasamos gálldo le Thomas, sån nuorap, gut javllá Renberget gávnnu svieriga bielen, Tärná suohkanin. Valla Thomas, sån vuorrasabbo, sujna ij lim álgos duot namma Renberg. Goappátja såj, sån ja Elsa divojga nabdasnamájt gå vålldujga. Ja lehkus sivva mij le, gå namájt målsojga: Feminissta muv sinna, dat ávvudallá!

Elsa ij lim Bonakasan Dænon giesset 1919, valla giesset 1920. Ávijssa man namma *Tromsø* lij duodaj rádjam reporterav dåk dan såme tjåhkanibmáj Lulle-Finnmárkon. Sån tjálij guhka ja smájvvudum referáhtav dat tjåhkanimes ja moahtten sajen nammadallá Elsa Renbergav. Ja hánj de vil tjállá ållåsijt suv hålav dan tjåhkanimen.

Valla, vuostasj ja stuorámus gatjálvis mij guosská Elsa Laula biográfijaj, le suv álggo. Gånnås le sån regádam? Ulmutja dan sajen gånnå sån riegádij, máhtti javllat: Dát le Elsa Laula riegádimsadje. Dan bájke viesáda máhtti dåbddåt Elsa le sijá edesik unnán. Moadda bájke li da, ma li degu válastallam Elsa riegádimsaje hárráj. Vilhelmina, Tärnaby ja Trallerud mij Le Susendálen, da li nammadum Elsa riegádim sadjen iejs gen ga tjálálasj gáldon. Ja mån diedáv aj majt Elsa le giehttum ietjas mánájda:
– Mån riegádiv Tralleruvdan, Susendalen.
Valla Vilhelmina girkkogirjje subtsas Elsa le gástadaum dan girkkon gå lij dåssju gålmå biejve vuoras.

Mån lev gæhttjalam åhtsåt moadda vásstádusá gåktus dá guokta diedo máhtteba hiehpat tjoahkkáj. Jus Elsa ájtu riegádij 29. biejve basádismánon, de mannaba dá guokta diedo vuostálakkoj. Gå girkkogirjje Svierigin tjállá sån gástaduváj nuppat biejve javllamánon, de dat galla le duohta. Jurra dat sådnåbiejvve lij girkkojage vuostasj. Dan diet, de le jáhkedatte báhppa viertti tjállám riekta girjjáj galládin dat biejvve lej.

Mån ussjoliv akti ihkap Elsa riegádumbiejvve soajttá tjáledum boasstot. Ihkap sån farra le riegádam 29. biejve gålgådismánon? De sjaddat lij guhkep ájgge fámiljaj, mánno ja gålmmå biejve, boahtet giellasa badjel Susendáles gihtta Vilhelmináj – aktan aj njuoragijn. Jus dal giesseguohtom lij vuona bielen ja dálvveguohtom svieriga bielen, goassa jagen lij de dábálasj jåhtet?

Makkár ietjá fámiljaj siegen jådij Laula-fámilja? Lidjin gus dal vieledit mánná galggá riegadit gå dal ruvva jåhttåt elujn? Dajna vuogijn jåhttåt árabut gå iesselis nissun ruvva vierralimen gå nåhkå basádismánno?

Gávnnujin da tjálálasj gáldo – Svierigin. Riegádum- ja gástadumgirjen le tjáledum gudi li fámilja, gudi fáddara ja gånnå mánná gástaduvvá. Tjallagijn goahtegulåskuddamij birra, li aj oarbbena ja genga årrombájke nammadum. Mån iesj gal iv máhte dale dakkár gáldojt låhkåt ja duodap vil riekta dádjadit mij dal ánj tjuodtju tjáledum. Dan diehti gatjádiv mån ietjam gáldojs oarjjelsáme dáfojn jus diehti nágin historihkkárav mij máhttá muv viehkedit. Sij nammadin åvtåv gen namma Peter Ericson.

INFÖR LIF ELLER DÖD?

SANNINGSORD I DE LAPPSKA FÖRHÅLLANDENA

AF

ELSA LAULA.

Jagen 1904 almmudij Elsa Laula oanegis tjállusav man namma le «inför lif eller död»

Peter Ericson le historihkkár gut le sierraláhkáj åtsådallam gåktus svieriga ællosáme li jåhtålam ja gånnå sijáj dálvveguohtomdáfo ájgijt tjadá. Sån le årrom ássjediehtte moahtten riektán ællosámesijdaj ja Sviergia stáhta gaskan. Muv åvdås sån tjadádij sige tjallagijt goahteguláskuddamij birra ja riegádum- ja gástadumgirjijt.

Ållo mejla mannin munnuv gaskav, åvdån ruoptus. Mån dádjadiv suv mejlajt dåssju muhtemærráj. Tjalliv diedojt nav gåk mån iesj lidjiv dádjadam ja rádjiv rupptot Peterij gut vásstedij «vargga nåv, valla dån le dádjadam boasstot.» Ja navti måj de gisjkadijma desik såbadijma mån lidjiv dádjadam riekta láhkáj majt sån munji lij diededam. Majt sån lij gávnnam, dassta måj vuojnijma Elsa viertti riegádam ållu Vilhelmina láhkusin. Peter lij aj gávnnam man dábálasj dat lej gå ællosámijn Vilhelminá dáfos lidjin dálvveguohtoma vuona bielen dan rijkarájá mij dalloj lij rábás jåhtet badjel. Sån gávnaj dat lij ållu dábálasj jagij 1840- ja 1850-lågon ja muhtem dálvijt aj jagij 1870-lågon. Sån gávnaj aj juojddá dan jåhtemsijda birra gåsi Elsa gulluj. Dan jåhtemsijdan ællim dálvveguohtoma vuona bielen dan dálve 1877/78 mij le midjij ájnas dán ássjen. Ietjá bágoj javladum: Fámilja Laula ij jåhtåm vuona bælláj dan tjavtja gå Elsa riegádij.

Ericsona miela milda de lij dat jåhtemjuogos ållu lahka Vilhelminá dalloj gå Elsa riegádij, dan sajen man namma Storseleby. Valla gå sån gætjájdallá ja javllá «vuojnnu degu» de ij le huoman duodaj diehto jus Elsa le riegádam gånnå jåhkkep. Valla de båhti ietjá vuosádusá masta vuojnnu Elsa viertti riegádam svieriga bielen.

Tjallagijn goahteguláskuddamij birra ma gulluji jagijda 1875–1884, dajn le tjáledum Elsa vuorrasap viellja birra: Thomas Leonard Larsson Laula le riegádam vuona bielen jagen 1874. Jus dal aj Elsa lij riegádam vuona bielen, de le jåhkedahtte suv birra lij aj dat mierkkiduvvam sæmmi láhkáj.

De boahtep dal gatjálvissaj jus dal riegádumbiejvve ajtu le riekta tjáledum. Le gus de mánnágássta årrum nav ájnas Elsa fámiljan gå sij måk dal galggam doalvvot gålmå biejve vuoras mánátjav girkkuj.

Ericson javllá dat lij dábálasj ristagis sámij lunna gudi viessum jagij ma lidjin 1800-lågon. Sij sihtin gástadit mánáv nav ruvva gåk åvvå máhttelis. Mánná lij vanj riegádam aktan árbbesuttojn. Jus mánná ij lim gástadum, de vahák ij mannam divvot åvvå goassak – ihkevenájgen. Njuoraga aj jámadin nav álu. Dan diehti sij

etjin åvvå duosta vuorddet mælggadijt åvdås mánáv gástaj doalvvun. Muhtem bájkijn ma da gástadin njuoragav åvddåla gå vuostasj jánndur lij nåhkåm. Vesterbottenin ij lim dal nav råhtto, valla etjin da huoman guhkijt vuorddám. Vilhelmina gånnå Elsa gástaduváj, ij lim dal dåhku nav mælggat gå dåssju oanegis biejve manno. Nanot dat dav gå mij árvvetsæhkáj jahkkep Elsa ajtu lij riegádam dan sajen man namma Storseleby. Buoragijt manná vádtset jali hiergij vuodjet dav gaskav masta le gatjálvis.

Le dat ánj akta merustallam mij duodas gå Lars ja Kristina Laulan lij rat råhtto mánása oadtjot gástadum. Jahket åvddål jamij vanj sunnus njuorak mánná, gen namma lij Johan Eurenius Laula. Riegádij 15. biejven javllamánon jagen 1876, gástaduváj nieda baktu 17. biejven javllamánon sæmmi jage ja jámij 21. biejve sæmmi javllamánon. Gå såj de oattjojga nuppev mánáv gå lidjin lågenakta máno mannam, de såj diehttelis mánáv gásstaj nav ruvva gåk åvvå máhttelis.

Åvvå gåktuk ij le dat máhttelis Elsa le riegádan Trallerudan mij le Susendálen ja doalvodum Vilhelminåj gånnå sån gástaduváj dåssju gålmå biejve vuoras. Dan guovte bájke gaskan lij dalloj guovte váhko manno. Elsa ja suv oarbbena li gástadum duon dán girkkon gånnå fámilja såjttij årromin. Ællim gåjt de hiergev guottedit njuorak mánáv mij ij lim gástadum dakkár guhkes manon gå tjaktja lij sjaddamin dálvven.

Dan diet sjaddá de muv tjoahkkájgæsos náv: Elsa Laula riegádij 29. biejve basádismánon jagen 1877 ållu lahka Vilhelmina.

E val divna ávvudalá gå vuojnni mij muv tjoahkkájgæsos le. Miellagiddisa li da årrum, muv ságastallama moaddásij dálloj gå biográfija bådis ålgus. Divna majt mån buvtáv åvddån girje sinna, ja divna majt mån bårdudaláv duohku ja diehki, dajs le duot gatjálvis gånnå Elsa le riegádam mij dahká ulmutjijda ienemus duojkev. Gå biográfija svieriga dárogiellaj bigoduváj Östersundan, de mån gulliv muhtema javllin: « Valla sån lij ham

Jage 1904 gåvvå, «Lapparnas centralförbund» le vuododum. Elsa Laula guovddelin, giedan slubbo.

mijá Elsa.» Valla dat ålmåj gut munji tjuojadi telefåvnå baktu, sån val ij dasi guorrasam.

– Hallo?
– Hallo, dát le x xsen Susendáles gut tjuodjá.
– Hei hei. Máhtáv mån dunji tjuodjat gå guokta biejve li mannam? Mån lev má New Yorkan ja dát ságastibme sjaddá hálvva divras.
– Galggiv beri javllat Elsa le riegádam Susendálen. Majt dån tjálá, dat le boasstot.
– Máhttin måj ságastit dán birra, valla buoremusát gå ruoptus boadáv Vuodnaj?
– Dån gal ij åvvå máhte javllat sån le riegádam svieriga bielen, dat ij le åvvå duohta!
– Mij lip ham gehtjadam állo tjálálasj gáldojt.
– Valla mij diehtep så le riegádam dánna.
– Galla dat má iesj javlaj navti. Valla gáldo javlli iehtjádav.
– Da gáldo li boasstot.
– Juohkka akta gálldo?
– Gájk divna.
– Na de... Gåk le gulá de viddjura gå sån gástaduvvá Vilhelmina girkkon gå lij dåssju gålmå biejve vuoras?
– Báhppa le tjállám boasstot.
– Eh ... Máhtáv mån dunji tjuodjat gå vas Vuodnaj lev boahtám?
– Dån i dárbaha tjuodjat. Galggiv beri javllat dån le tjállám boasstot, dån.
– Ná ... gåk jáhká sidja jagen 1877 li doalvvum njuorak mánáv Susendáles gihtta Vilhelmináj gålmån biejven?
– Diedák gus man ruvva boatsoj máhttá guohtsat?
– Gå le mánná noaden?
– Ij galla gå mánná le noaden, valla ... ah ... guotsi val ruvva da boahttsu, ja DAT LISJ GÅJT DAL ÅVVÅ DUOHTA !

Ja nav de någåj munnuv ságastallam.

Galga luvlujma mij såbadit gájkka sáme ja mielastuvvat Elsa åvddemusát lij sábme. Gånnå sån soajttá riegádam, duonna jali dánna, dat ij le nav ájnas. Ájnas dan buohta majt sån lij sáme álmmugij ja dan buohta gåk sån le bájnnám sámij histåvråv. Dårvustaláv mij sáme farra lijma vålldet dav ietjama miela sisi sån viesoj degu dábálasj sáme viessu. Så vájaldij badjel rijkarájáj degu ij mige. Degu mij gudi Dænovákken vájaldip åvdån ruoptus suoma ja vuona bielev. Ja degu sij Duornnusavákken gudi vájaldi åvdån ruoptus svieriga ja suoma bielev. Elsa lij oarjjelsábme, dábálasj viesso, nissunmielak, tjielgos, ristagis ja åvdånvádtse. Ja gå suv viessomájgge, dalloj gå lij Vuona rijkka átjak sjaddam iesjrádálasj, dagáj sunji lij buorep javllat sån lij riegádam Trallerudan, Susendálen, de dat dal huoman ij lim nav stuoora gieles. Sån ham iesj gulluj dåhku dåk Susendálláj aj. Ihkap le dat álkke gå ij aktak bájkke, lehkus dat Storsele ja Susendálle, ælla oadtjum ásadit turistajda manov dåhku gånnå måk Elsa le riegádam.

Sån mijá. Gájkka sámij Elsa. Bahap ja buorebu bælláj. Giehtto suv viessoma birra ja gájkka mij le javladum suv birra, daj sisi sjiehttá åvvå histåvrrå koloniserima birra. Midjij ij le hájn vilá máhttelis gávnnat dajt bágojt majda dárbbo le. Muv dårvvo le, mij gudi lip sámeálmmuk, akti gå dat ájgge boahtá, galggap nav gievrrot vaj duostap vájku majt. Jus mån guhkebuv viesov, de galgav mån tjállet åvtåv girjev ánj. Ådå girjev.

Ivar Bjørklund

Rijkatjåhkanibme jagen 1917 ja sámelihtudis

Sáme rijkatjåhkanime birra mij lij Roandema stádan jagen 1917, dan birra le tjáledum ållo. Daj ájgij ålluj ma li dalutjis mannam, le dat tjåhkanibme sjaddam årrot degu vuostasj vuosádus gåktus sáme etnopolitihkalasj lihtadusá guovsoj le vuolastam. Dåhku tjåhkanaddin láhkusij 150 oassevállde, valla dájs lidjin dássju gålmås nuorttasáme Råmså ja Finnmárko fylkajs.

Gå oassevállde lidjin geográfalattjat nav tjuollot, de le dat oadtjum moadda åtsådiddje gæsátjit tjoahkkáj juhte politihkalasj iesjdiehto vuojnnugådij vuostak jurra daj lunna, oarjelsámij lunna. Iesjdiehto, åvdemusát Elsa Laula Renberga ja Daniel Mortensona bargo baktu (Otnes 1970, Salvesen 1979). Valla nåv gåktus Regnor Jernsletten le vuosedam (1986, 1991) de histåvrrå ij le nåv avtaraják ja mij de galggap lagábuj gæhttjat gåktus sáme orgániserim barggo lij daj jagij sinna.

Makkár rijkatjåhkanime lij dát?

Gitta udnásj bæjvváj javlladuvvá dan tjåhkanime birra mij lij Roandemin, dat lij vuostasj bálle gå sáme tjåhkanin ulmusjtjerda aktisasjvuoda birra ja bigodin sij lidjin Vuona rijka sámepolitihka vuosstáj. Le dat dal galla ietjasdis duohta, valla ájádusá båhti juoktá vuosstálahkkoj dajna gå tjåhkanibme ienemusát lij oarjjelsámij dåhpádus. Sivva dasi le tjåhkanime oasseválldij duogátja ja gå vuojnnep makkár mærrádusájt tjåhkanibme dagáj. Boatsojsujtto oahttse Kristian Nissen lij guovdásj ålmáj dan tjåhkanimen (Otnes, 1970, Jernsletten 1986) ja sån de gæssá tjoahkkáj ja giehttu gå daj 150 oasseválldij siegen lidjin "90 jali 100 vuona jåhttesáme jali ieméårro vuona sáme gudi berustin boatsojsujtov" (Borgen 1997:118).

Sån gut álgadij tjåhkanimev, Elsa Laula Renberg, lij aj dalloj javllam njuolga mij lij tjåhkanime ulmme, namálattjat boahtet åvtå aktisasj sáme vuojnnuj mij guosská "boatsojguohtomij ássjáj ja sámeláhkaj." Sivva dasi lij dat barggo mij lij manoj nanna åtjudit ådå boatsojsujttolágav. Ja da moattegerdak evtudusá ma guosskin sámeláhkaj, sjaddin de duogátjin åvvå oarjjelsáme senbrudagá ságastallamijda.

Boatsojsujtto lij ájnnasamos æládusvuohke oarjjelsáme dáfojn ja dåk 1800-tállav tjadá lassánin rijdo vuona bånndurij. Sierralágásj rijddoássje lij dat, láhkaj biejadum, åvdåsvásstádus mákset buohtojt – mij sámij miela milta lij ilá buore bånndurijda. Ietjá váttesvuohta lij gåktus Svieriga biele boatsojsámij gænna lidjin ienep viejtok ælo. Sijáj sujttimvuohke vájkkudij álu váttesvuodajt Vuona bielen gå ælo mastadin ja sjaddin gássjela

Rijkatjåhkanibme Roandemin 1917

lárkket. Dakkár rijdo má etján gávnnujin Råmså fylkas oarjás gitta dåk oarjjelsáme dáfojda.

Náv lidjin politihkalasj vidjura manen oarjjelsáme álggin ietjasa orgániserit daj ájgij. "Oarjjelsámij sámepolitihkka lij dandiet boatsojsujtto-politihkka" tjállá Jernsletten (1991:77). Duodden dasi de aj bajeduváj skåvllågatjálvis. Sierraláhkáj lidjin sáme Helgelátten buosje åvdedit vaj boatsojsujtárij máná galggin åhpaduvvat sámegiellaj skåvlån. Goalmát ássje mij lij ássjelistan, lij gatjálvis orgániserima birra.

Sige Elsa Laula Renberg ja Daniel Mortenson lijga goappátja huj buosje åvdedit ájádusáv orgániserima hárráj. Árvvedahtte gut Martin Tranmælav gåhtjoj hålatjit Roandemin, na Daniel Mortenson.

Tjoahkkáj giesedum ietjá bágoj, de lij dán rijkatjåhkanime duogásj jur boatsojsámij ássje ja sijáj váttesvuoda. Dav aj vuojnnep jus gatjádip makkár sáme da gålmås lidjin gudi båhtin Finnmárko ja Råmså fylkajs. Mathis Johan Roska lij Unjárgas ja lij siegen årrum ja oassálasstám Várjágsámij váttesvuodaj hárráj mij lij dálvveguohtom Suoma rájá bájkijn, mij dalloj lij Gárjjelrijka vuolen" (Borgen 1997:99). Nubbe dajs lij Klemet Mathisen Somby gut lij ælloniehkke Gárásjågås ja sån lij årrom juokkir konsulænnta Boatsojguohtom-kåmmijsåvnån mij bargaj jagen 1913. Goalmát sån lij Henrik Pedersen Heikka[1] gut ælloniehkke Ringvass-suollus ja Boatsojsuollus Råmså fylkan, dan guohtombájkijn gånnå aj Svieriga boatsojsáme guododin.

Manen nuortaga gåhtun tjåhkanimes

Le dat aj ietjá dille mij vuoset gåktus tjåhkanibme Roandemin lij bájnedum politihkas boatsojsujto birra. Dat vuojnnu jus ájádallap makkár sáme nuortat ællim dan tjåhkanimen. Vuostasj mij vuojnnu, ja vil nav tjielgga vuojnnu, le gå vargga ij åvvå aktak boatsojsábme Finnmárkos lam siegen Roandemin. Ja má dat lij fylkka gånnå gålmmå nælját oase Vuona rijka boatsojsámijs årrun ja viessun. Sivva dasi gå lij nåv tjuollot, le vuostak dat gå barggo boatsojlágaj ållu beri unnánasj duohtaj Finnmárkov. Mij gåhtjoduvvá aktisasjsámeláhka mij bådij jagen 1883, dat duohtaj boatsojsujtov Råmså fylkan. Dajna vuogijn gå guohtombájke dåppe juogeduv-

1 Hejkan lij majt gåhttju giehtaællo, mij le ællo gånnå boatsu lij dámadum ja vil áldo båtjeduvvi. Sån guododij suollujn maj namá li Vanna, Ringvass-suoloj ja Boatsojsuoloj. Máhttá de sån ja svieriga boatsojsáme boahtám vuosstálakkoj dajna gå sijån lidjin hálvva viejtok ælo. Jahkedahtte le sån aj diedij dan bargo birra mij lij boahtám jåhtuj boatsojsujto konvensjåvnå hárráj. Ja vil duodden gå vuona bieles rávkaduváj juhte svieriga boatsojsáme galggin hiejtet suollujda jåhtemis Råmså fylkan.

Várjágsábme John Roska lij siegen 1917 rijkatjåhkanimen.

vin tjiellden jali tjærron. Ja duodden bijaduvvin sámegæhttje gudi galggin bånndurijt væhkadallat.

Gåktus boatsojsujto dile Finnmárko sisbielen galggin rájdaduvvat, ij dan birra boahtám åvvå mige åvddåla gå ådå boatsojsujttoláhka bådij jagen 1933. Javladum ietjá bagoj: Dile Finnmárkon da lidjin åvvå ietjálágátja gå oarjján. Árvedsæhkáj jáhkep mij da sáme dan fylkan gudi diehtin gåktus oarjjelsáme barggagåhtin, sij vuojnnin dat ij rat gullum sidji. Duodden bådij duot ássje gå boatsojsáme Finnmárkon lidjin nav vargga ålggolin jali rabdabællán buohta dárogiela ja ságastallamij sebrudagán. Galgaj mannat ulmutja buolvva åvdås gå muhtem sáme Finnmárkos majdik giehttogåhtin orgániserima birra. Ja åvdås sij sehkanin vuododihttjat Vuona boatsojsámij rijkasiebrev, muhtem orgánisásjåvnnå mij lij álgedum ja åvdedum oarjjelsáme ælloniehkijs.

Lidjin da aj ietjá lágásj sáme nuorttat gudi ællim Roandemin ja dat aj vuoset gåktus tjåhkanibme ienemusát lij degu boatsojpolitihkalsj. Sij gájka lidjin oahpes dåjmalasj sáme Råmså ja Finnmárko fylkajs daj ájgij. Gå dajt vidjurijt giessep sæhkáj, de unnet dat åvdep giehtojt dan birra ma javlli juhte sámij orgániserimbarggo álgij oarjjelsame dáfojn. Dalloj gå tjåhkanibme lij Roandemin, de lij sámepolitihkalasj ságastibme juo ájggá álggám guovten nuortamus fylkajn.

Åhpadiddje Anders Larsen gut lij Kvænangenis, sån vattij ålgus muhtem ávijsav man namma lij *Sagai Mujtalægje* jagij 1904 ja 1911 gaskan. Ienemusát lidjin da 425 låhkke gesi dat ávijssa rájaduváj. Ávijssa tjáleduváj nuortta sáme giellaj ja lij huj ájnas sáme álmmukåhpadusá diehti. Larsen, sån diedojt juogij låhkkijda gåktus sámepolitihkalasj vidjura idjin ja manáj garrasaijt vuosstáj dan dárojduhhtema mij ráddij daj ájgij (Bjørklund 1985 ja 2013).

Sån, Anders Larsen, lij ájgenis viehka dåbdos ságastiddje sebrudagán ja viehka buossje ådtjudihttjat Isak Sabáv ájrrasin Stuorradiggáj jagen 1906. Saba válljiduváj prográmma vuodo nanna gånnå lij sámepolitihkalasj hábme ja tjåhkkåhij Stuorradikken guokta gávda. Saba dagáj aj lávllagav man namma sjattaj "Sáme vierrega lávlla" ja mij galgaj sjaddat sámij álmmuklávlla. Dat prienntiduváj Anders Larsena ávijsan jagen 1906.

Birrusij jage 1910 vuododuvvin sáme sebrudagá Dænon, Buolmmágin, Gárásjågån ja Porsangerin. De li vas akta ietjá ulmusj gut muhtem ájge ålluj galgaj sjaddat viehka ájnas. Dat lij Per Fokstad gut lij åhpadiddje Dænos. Dálven 1915–16 lij sån juo Dánmárkon låhkåmin ja dåppe sån æjvvalij studentaj gudi lidjin Ruodnálándas. Gå guokta jage mannam, de sån lij vas låhkåmin dan stádan man namma Birmingham ja nuppe jage vas sån lij Parijsan. Sujna lij rijkajgasskasasj diehto ja miella. Sierraláhkáj sån berustij politihkav mij duohtaj unneplågojt ja berustij aj násjonálalasj gatjálvisájt (Hætta 1999).

Ufuohtá dáfojn bargaj Henrik Kvandahl gut lij Bálágis. Sån aj lij åhpadiddje ja tjuottjodij garrasijt man ájnnasa da libá, sámegiella ja kultuvrra. Sån aj sjattaj tjállet tjoahkkáj gålmmå girje ma tjoahkkáj gåtjoduvvin "Sáme álmmuga histåvrrå".

Porsáŋgulasj Máret-Lemet. Klemet Pedersen Solbakken, jagen 1919 gå lij Sáme sentralsiebre njunnjusj.

Nuortagij vuosstehähko

De le nappu gárvvánam duodalasj sáme politihkalasj dágástallam nuorttasáme dáfojn dan ájge juo gå sáme tjåhkanibme lij Roandema stádan. Da gudi lidjin sehkanam dájda dágástallamijda, etjin sij rat visjá dåhku vuolgget dajna gå sij árvvedsæhkáj vuojnnin gájkka lij boatsojpolitihkalasj berustibme mij ienemusát duohtaj oarjjelsáme vidjurijt. Åvddånibme dale dajn nuortta sáme dáfojn gå Roandema rijkatjåhkanibme lij ållånam, vuoset åvvå ållo dåjmajt gånnå ulmme lij ietjá gå boatsojpolitihkka.

Gå rijkatjåhkanibme Roandemin tjoahkkij boatsojsámijt oarjján, de lij vuosstehähko dárojduhttema politihkkaj mij tjoahkkij sámij Nuortta-Vuonan. Sæmmi jage gå tjåhkanibme lij Roandemin, de tjálijga Anders Larsen ja Per Fokstad goabbák ártihkkalav gånnå såj garrasijt vuosteldijga dárojduhttemav. Da ártihkkala prienntiduvvin Hidle ja Otterbecha girjen man namma lij "Dárojduhttem Finnmárkon". Girkkobåhppa Otterbech lij ham juo ájggá iesj vuosedam sån lij girkkolasj vuostemielak dakkár åvddånibmáj majt dárojduhttem vájkkudij. Jahkedatte maj dat juhte Otterbech ietjas vuosstehágo diehti ij oadtjum bismaámmádav Hålogálátte bismavielden jagen 1918.[2]

2 Otterbech oattjoj stuorra ieneplågov gå bissmavielde båhpa jienastin, valla ráddidus vålljij iehtjádav bissman. Jahkedahtte dan diehtij gå ráddidus ij buorren adnám suv sáme politihkalasj ja pasifisstalasj vuojnojt.

Ávijssa "Sagai Muittalægje" subtsasdaláj ietjas låhkkijda mij så dåhpåduváj oarjjelsáme dáfojn. Duodden dasi tjálijga da guokta ávijsa "Vestfinmarken" ja "Vestfinmarkens Socialdemokrat" dan rijkatjåhkanime birra mij dal galgaj tjadáduvvat. Dajna de diehtin moaddása nuorttan oarjjelsáme dåjma birra (Borgen 1997:39).

Valla sáme oarjján, sij diehtin binnebuv dan birra mij dåhpaduváj nuorttan. Ávijsav "Sagai Mujttalægje" etjin sij oarjjilaha máhttám låhkåt dajna gå dat lij tjáledum nuorttasáme giellaj. Gå de Elsa Laula ja Thomas Renberg bådijga nuortas gitta Dæno rádjáj, de såj bådijga degu gárves bævddáj. Organiserima barggo nuorttan lij jådon årrum juo mælggadav ja stuorra tjåhkanibme lij årrum jahket åvddåla Bonakasan. Dánna oajvvelduváj åvvå gætjo rijka same sebrudak ja "Sami Sentralsearvi" vuododuváj giesen 1919. Klemet Solbakken, Porsangeris galgaj årrot njunjusj ja John Haug, Råmså stádas galgaj årrot tjálle.

Jahkedahtte le dat. Elsa Laula ja Thomas Renberga manon nuortas jagen 1920 ja tjåhkanimen Bonakasan sæmmi jage lij ulmme. Ja ulmme lij tjadnat aktij same politihkalasj bargov oarjján ja nuorttan. Tjåhkanibme Bonakasan jagen 1920 lij buoragijt gárvvidum bájke ulmutjijs "Sami Sentralsearvi" namán. Javladuváj juhte Bonakas tjåhkanibme jagen 1920 galgaj årrot degu joarkka åvdep jage Bonakasa tjåhkanime ja ij unnemus Roandema tjåhkanime jagen 1917.

Roandema tjåhkanimen ij boahtám makkárik rijkajgasskasasj vuojnno ássjen degu Bonakas tjåhkanimen jagen 1920 gånnå aj vuojnnusij bådij rijkajgasskasasj dimensjåvnnå. Åvddåla tjåhkanime de tjálij muhtem Jo-

sef Pedersen Baukop (Piera Jovset) ávijsa Nuorttanáste låhkkijda náv:

"Same viellja ja oahppá! Didja dal diehtebit uddni manná tjavggis lihtudis mijáj sámij lunna mij galggá tjoahkkit divna sámijt, guhkebus ja lagábus, åvtå doahkken vaj luvlujma nannit ja várjjalit násjåvnå árbev åvdås sámeálmmuk le massám ietjas árbbesilbav ja ietjas árvojt (...) Alvosvuohta ja åtsådallama ietjá násjåvnåjs birra værálda, vuosedi vaj mij aj sáme dal vierttip smaredit ja aktidit ietjama vaj lijma rijbbat ja hekkama bierggit. Ietján de mij sjaddap duolmodum vuolus ja dåssjen dagádum nierpagis násjåvnåjs ma garrasijt åvddån nággiji." (Solbakk & Solbakk 1999: 94).

Álmmukriektálasj vuosteldibme

Álggoulmutjij åvddånbuktem lidjin dakkár bágo gåhtjoduvvat uddni. Ij gåjt de binnemusát vuojnnuji dánna Per Fokstad ájádusá. Sån bådij Bonakas tjåhkanibmáj njuolga åhpadus årromis dan sajen man namma Birmingham. Sæmmi dálve manáj sån muhtem åhpadus årromij Parijsan. Per Fokstad berustij religijåvnnålasj filosofijav, psykologijav ja etnalasj násjåvnåj sierralágásjvuodav. Sån ságastij buoragijt Frankrijka ja Englanda gielajt. Sierraláhkáj sån bæhkkodij majt lij javllam dåt fránska ájádalle Henri Bergson (1859–1941) gut lij aj oadtjum nobela guddnebálkáv.

Dajna vuogijn de máhttep mij javllat Roandema tjåhkanibme lij ienemusát æládusáj birra ja Bonakas tjåhkanime ienebut birra ulmutja tjærddalasj politihka mij fármas vijdábut. "Sami sentralsearvi" galgaj berustit dav alemus årro dimensjåvnåv. Sámepolitihkalasj låssudakbájkke sjatttaj de dajna vuogin mannat ienebut nuortas. Tjåhkanibme mij lij Dænon mierredij rádjat vihttasav[3] "vuoseditjat ráddidussaj makkir riektájt sáme rávkki" ja vil aj diededit gå sáme sihti gålmmå giddidum saje Stuorradikken (Solbakk&Solbakk 1999:95).

Stuorradikkeválljimij jagen 1921 dagáduváj sámepolitihkalas lissta Finnmárkon. Ole Henrik Tapio lij bajemusán ja nuppát sajen lij Per Fokstad. Valla etjin ålos dav listav jienasta, oadtjun dåssju 5 % jieanajs. Sæmmi jage, 1921, álgij Josef Pedersen Baukop vaddet ålgus ávijsav man namma *"Samealmug"*. Gæhttjalam lij má oadtjot Anders Larsenav redaktørran valla sån ij sihtam (Bjørklund 1985:330). Josef Pedersen tjálij dan ietjas ávijsaj ártihkklav man bajeldistjála lij "Finnmárko álggoálmmuk" ja gånnå sån hasot rahtjamussaj, "sáme mátto viessoma jali jábmema diehti." (Solbakk&Solbakk 1999:107).

Jagen 1921 viertti årrum duojkke sáme dåjmalattjajda. "Sami Sentralsearvi" John Hauga baktu gåhtjoj vat rijkatjåhkanibmáj Råmså stádan sæmmi jage. Ulmme lij ságastallat boatsojlága birra ja dan baktu sehkanit boatsojplitihkalasj ássijda. Dajna vuogijn máhttin sáme nuorttat lahkanaddat oarjjelsámijda ja ij unnemusát oadtjot boatsojsámijt Finnmárkon dåjmalattjan. Valla tjåhkanibme ij vuorbástuvvam. Sivva dasi lij gå sáme lidjin åhtsåm ednambarggodepartementas ruhtaviehkev oassálasstij mannogålojda. Valla departementa ij vaddám. Ja dåssju náginattja sámijs båhtin (Borgen 1997:194) Boatsojsujtto oahttse Kristian Nissen gal bådij. (Árvvedsæhkáj dal dat vuojnnu Kristian Nis-

3 Da vidás lidjin Nils Pavelsen , Lulle Sámelándas, Klemet Pedersen, Alle-Sámelándas, Josef Isaksen, boatsojsábme, John Haug, Råmsåsábme ja Elsa Renberg, Nordlánda sábme. Ij le jahkedahtte sij huoman vuolggin.

NSR dejvadibme jagen 1968. Gåvån li Máret Stordal, Peder Andersen, Hans Hansen, Olav Guttorm ja Per Fokstad.

sen lij siegen årrum gå departemænnta vuornoj vaddemis mannorudájt). Sån de danna diededij sámijda sån iesj galgaj oadtjot jåhtuj ådå rijkatjåhkanimev Roandemin sæmmi jage. Dat tjåhkanibme lij ållåsijt gárvvidum Vuona rijka oajválattjajs. Ássjelissta lij Nissena barggo ja dat guoskaj dåssju boatsoj gatjálvisájda oarjjelsáme dáfojn. Jådediddje dan tjåhkanime lij skåvllådirektørra Bernt Thomassen[4] ja dalloj de vattij departemænnta ruhtaviehkijt oassálasstij mannogålojda. Ájgij ålluj ma li gållåm, le dát tjåhkanibme anedum degu juoga majt Vuona rijka oajválattja lidjin sihtam. Ja dajna vuogijn de ij lim gåjt de sáme vuojnoj åvdåstiddje dat tjåhkanibme (Otnes 1970:124, Jernsletten 1999:22)

Daniel Mortenson, sån farrabus sidáj ienebut oahpástuvvat dajna stuorra dåjmalasjvuodan mij lij nuorttan ja bådij Ufuohttáj jagen 1922. Suv manon lij Henrik Kvandahl gut suv dålvudij. Jagen 1923 sjattaj Ufuohttá Sámesiebrre (Ofoten Sameforening) vuododum ja åvvå ålos, 150 lidjin sebrulattja. Stuorradiggeválljimij mij lij jagen 1924, dahkin sij listav gånnå Henrik Kvandahl lij bajemusán ja Elsa Laula Renberg nuppen sajen. Etjin åvtåk oattjo sisi.

Skåvllågatjálvis lij degu aktisasj ássjevuodo nuorttasáme vuostehágugij mielan. Ájggá juo, gitta Stockfletha ájges 1800-tálla gassko, de lidjin sáme rávkkam åhpadusáv sámegiellaj. Bonakas tjåhkanibme jagen 1919 lij dåhkidam muhtem evtudusáv majt Per Fokstad lij bidjam åvddån. Danna rávkaduváj

1. Sámegiella galggá årrot åhpadusgiellan mánájskåvlå gålmmå vuostasj jage.
2. Gájkka åhpadus åsko birra galggá årrot sámegiellaj.
3. Dárogielav skåvllåj buktet degu amásgielav. (Hætta 1999)

Fokstad bargaj ienebut dajna mierredusájn vaj dassta sjattaj sáme skåvllåpládna. Dav sån rájaj Párlamentáralasj skåvllåkommisjåvnnåj (Solbakk&Solbakk 199:116–124). Jagen 1925 tjáleduváj plána birra dan ávijsan man namma "Waren Sardne". Dat lij siegen sivástimen gå Lars Danielsen ja Hensrik Kvandahl vuolgijga nuortas Finnmárkkuj sæmmi jage. Lars Danielsen lij bárnne Daniel Mortensona, gut lij jábmám åvdep jage.

Såj guovtes, Lars ja Hensrik, goarrijga moatten sajen ma lidjin Porsanger, Dædno ja Unjárgga ja sunnuv mano birra tjáleduváj ávijsan "Waren Sardne". Per Fokstad skåvllåplánajn manáj sæmmi láhkáj gå dajna sáme rijkatjåhkanimijn majt má "Sami Sentralsearvi" gæhttjalij tjadádit jagen 1921. Sáme skåvllåpládna ij dat hiehpam Vuona rijka oajválattjada ma beri håjggådin dav duobbelij.

Dædno ja Roandem

Mijá ájge le dat ájnas dádjadit mij Roandema tjåhkanibme 1917 lij buohta divna ietjá tjåhkanimij ja dåjmalasjvuodaj ma dáhpáduvvin daj guovte vuostasj lågejagij tjadá 1900-tállan. Rijkatjåhkanibme Roandemin lij dat galla vuostasj sámepolitihkalasj aktanboahtem mijá rijkan. Valla, nav gåktus juo lip vuojnnám, de lij dat

4 Thomasen lij jagen 1920 sjaddam ådå skåvllådirektørra Trøndelágan gå lij hæjttám ietjas rijddosiek jagijt dagu skåvllådirektørra Finnmárkon. Galgaj dal måk gávnnat majt oarjjelsámij máná dárbahi oahppat.

sæmmi ájge gå huj ållo såme doajmma nuortamus fylkajn – doajmma man birra ij le heva giehtodum udnásj bæjvváj. Sivá dasi soajtti moadda, valla ájnnasamos le ihkap dát:

Roandema tjåhkanibme åvddemusát boatsojpolitihkalasj aktijboahtem, ja dat lij ábnas majt aj Vuona rijka oajvválattja berustin ja man birra sij sihtin ságastit sámij. Sij lidjin barggamin oadtjot ådå boatsojlágav ja ednambarggodepartemænnta gånnå boatsojsujtto oahttse Kristian Nissen , sige vierttij ja sidáj lagábut diehtet majt boatsojsáme oajvveldin. Boatsojsáme, da sjaddin ienemusát boatsojsáme oarjjilij Vuonas dajna gå sijáj duhtamahtesvuohta lij ihttum ienemusát.

Duodden bådij dat gå rijkadásen sjattaj nav stuorra berustibme. Ållo alla ámmátulmutja lidjin boahtám sige Vuona ja Svieriga bieles. Bissma, stiftsamtmánne, suohkanoajvve, politijaoajvve ja ja ávijsaj dåjmadiddje. Stuorra sjuttev tjåhkaanime birra dahkin sij gudi galggin hållat. Åvdemusát dåt buosjes kommunissta Martin Tranmæl ja dåbdos dåjmalattja Elsa Laula Renberg ja Daniel Mortenson.

Ja sæmmi viehka sjudde dat aj vuojjnusij bådij gå avijsa nav snivva tjállin tjåhkanime birra, sige Vuona ja Svieriga bielen. Sierraláhkáj ájnas lij journálissta Ellen Lie. Sån lij årrom degu Elsa Laula oalges giehta gå dat tjåhkanimev galgaj gárvvit ja sån de juogatjij diedojt huj ållo ávijsajde.

Gájkka dát sjaddá degu tjelgga ja stuorra vuosstebiellen Bonakas tjåhkanimijda ma lidjin jagijn 1919 ja 1920. Jus ájádallap man ållo såme lidjin dale danj Bonakas tjåhkanimijn, de vuojnnep da lidjin sæmmi stuoraga gå Roandem tjåhkanibme. Valla, dájda tjåhkanimijda etjin boade ámmátålmmå jalik journalista. Árvvedsæhkáj dat nav aj galgaj. Såme sihtin rájnna såme æjvvalimbájkev gånnå manáj ásadit såme politihkav mij ij lim bájnnum Vuona rijka ámmátålmmåjs. Aktisasj vuodo daj sámij politihka lij vuostehåhko gå såme galggin nákko tjadá dárojduvvat mij gullu giellaj.

Nubbe lij "doarrot mijá riektáj åvdås". Dá guokta ássje ejga åvvå rat nammaduvá Roandema tjåhkanimen. Dánna lij aj de álggo vuostehágugij nåhkåmij. Gatjálvisá boatsuj birra, da lidjin riekta tiemá Vuona rijka oajválattjaj lunna ma dárojduhttem politihkav etjin åvvå gåktuk berusta. Roandema tjåhkanime ságastallama de sjaddin bissot nav gå såme ássjen boatsojsujto håldádusá ja láhkatjállema ráját sisbielen.

Bonakas tjåhkanime rávkkin sajev såme ájrrasijda Stuorradikken ja sámegielav skåvllågiellan. Da rávkalvisá gahttjin gierggeednama nali degu da dåbdos sádjogårne. Sjattaj de nåv: Tjadá dajt tjuovvo vihttalåk jagijt sjaddin såme ássje degu årromin ássje ma gulluji boatsojsujttuj. Nav aj de håldádus dajt giehtadaláj. Dat ulmusjriekta åvdedibme nuorttas mij lij vuodon, sjattaj de jalkkahit tjoavdek desik Alta-stuojmme dagáj duojkev.

Elsa Laula Renberg

biografiija golmma gillii!

biografi på tre språk!

Siri Broch Johansen

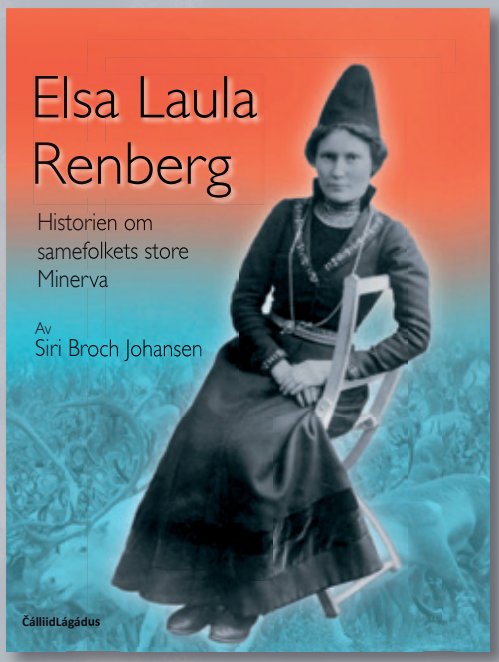

Dárogillii – Norsk utgave
Garra olggoš – Innbundet
179 sider. NOK 300,-
ISBN: 978-82-8263-171-6

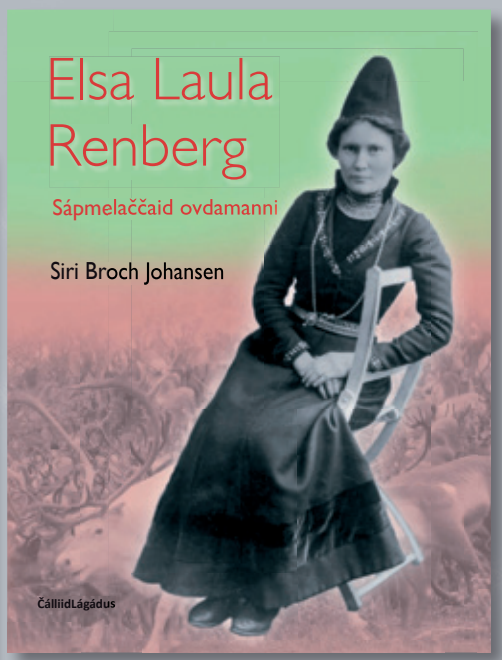

Davvisámi
Nordsamisk
Garra olggoš - Innbundet
NOK 250,-
ISBN: 978-83-8263-217-1

Almmuhuvvo Troandimis
Lanseres i Trondheim
09.02.2017

Ruotagillii
Svensk utgave
Garra olggoš – Innbundet
179 sider.
NOK 280,-
ISBN: 978-82-8263-173-0

TjaelijiBerteme TjállijAlmmudahka
ČálliidLágádus
ForfatternesForlag AuthorsPublisher

www.lagadus.org

acuums" rene Maltextrakt
g Styrkemiddel for Baru og svakelige personer. Statskontrollert
Baker Samsons Maltkake
er velsmagende og har største næringsværdi, bagt av
Vacuums rene maltextrakt.
trolleret.
Stæng overflødige Rum!
Spar Brændsel!

lappernes landsmøte i Trondhjem

Brev til „Tidens Tegn" fra Matti Aikio.

6. februar.

dag begyndte vi. Jeg har
været paa et saa anstæn-
te som dette, det virket saa
ut beroligende paa mine
, at jeg føler mig helt sik-
a, at jeg ikke kommer til
ane mig ordet og si tank
er paa et besværl
. . . Metodistkirk
r og assisterende p
kværdig og grei
i „Dagsposten"
erte som sekretæ
vakre velkomstord
vi salmer og „Ja
„Du gamla, du fri
jo fremmett ute
fra de svenske
Saa sat da disse f
paa de bastante
n ellers slites av
ghetens smaah
nke haandverke
mmet fra Fæmunda
r Røros, fra Jämt
a Namdalsfjeld
arkvidderne . . .
n liten utstilling
ige og pæskekledt
kulde man ha ven
kommet i den mest
kontakt med hinande
sat der i asiatisk
engang at iagtt
er ikke jeg en ut

i sin optræden mindet de meget om visse rødhaarede seminarister fra Vestlandet. Der var bare én lap paa møtet, som jeg kunde kjendes ved, og han var naturligvis fra Karasjok — min gamle ven Somby, lys og staselig og vakkert klædt som bare en Kara- det — for en

Skibsaktier lukket.

Andre aktier og obligationer noteres som før.

Børskomiteen hadde møte klokken 11 igaar formiddag og besluttet i henhold til Handelsdepartementets benstilling, at børsen for notering av skibs- og hvalfangeraktier skulde være lukket, indtil anderledes bestemmes.

Derimot vil noteringerne paa fondsbørsen av allehaande obligationer, bankaktier, forsikringsaktier og industriaktier foregaa som før, altsaa hver tirsdag og fredag.

De autoriserte mæglere skal efter forlydende allikevel hver dag ville møtes for at formidle omsætningen og stipulere kurserne. Sammenkomsterne vil finde sted hver formiddag klokken 12.

Vedtat mot p

Washington, 6. februar.
Senatet vedtok igaar mot p
sidentens veto med 62 stemm
mot 19 lovforslaget om indv
drere. Lovforslaget indeholde
bestemmelse om at indvandre
skal kunne læse og skrive.

8-timersdage

Kommunen indførte for et
maaneder siden 8 timersdagen
elektricitetsverkets arbeidere
ter utfaldet av siste kommu
valg foreslaar nu magistraten
8 timersdagen ogsaa indføre
veivæsenet, havnevæsenet,
vandvæsenet.

Magistraten har beregne
gjennemførelse av en sli
midlig 8 timers dag (9 tim

Norske sjømænd hædret.

Svensk

MATTI AIKIO – degu gæhttje, váksjár ja moalgediddje

Mij prienntip guokta ártihkkala majt **Matti Aikio** le tjállám – jali girje náv gáktus tjálle iesj dajt gáhtjoj – degu ájggevihtan ja ájggegávvo mij bádij nuorttasáme ulmutjis mij lij sige lájttális ja bilkálasj dan sáme rijkatjáhkanibmáj mij lij Roandemin.

Matti Aikio lij dalloj dåbdos girjjetjálle Vuona rijkan, gut ábaj oattjoj ietjas ártihkkalijt prienntidum ávijsaj vuostasbælláj. Ártihkkala prienntiduvvin muhtem ávijsan man namm lij «Ájgge mærkka» (Tidens Tegn). Garra vásstádus bådij Svierigis, muhtem dåbdos girjjetjálles gen namma lij Valdemar Lindholm. Lindholm lij oahppam sige oarjel- ja nuorttasáme gielajt ja tjállám moadda girje sáme viddjurij birra, ij unnemusátsuv suv versjåvnnå sámij jahtos mij lij *Biejvebárnij giehtto* mij bådij jagen 1909.

Sån, Lindholm, lij buorre doarjja gå galgaj dagáduvvat ienep berustibme sáme gatjálvisáj hárráj Svieriga rijkan. Mij prenntip ártihkkalijt ålles hámijn náv gåk da lidjin, vaj låhkke galggi ietja vuojnnet dav garra rijdov mij dalloj sjattaj sámij orgåniserima birra ållu álgos – sige sámij ietjasa lunna ja aj stuorra sebrudagán.

Typer fra lappemøtet.

norske sprog, som ogsaa maalmænd og de dansk-norske med tiden vil bli nødt til at gripe til, naar de skal forhandle om virkelig fælles anliggender.

Jeg begyndte at præsentere mig for mine stammefrænder i det forfængelige haab, at mit blotte navn skulde virke som et sesam. Men de saa paa mig med et nederdrægtig spørsmaal malet i sit aasyn, og jeg maatte beskjæmmet snu mig bort — — saa det kan allikevel komme til at bli saa som saa med velsignelsen.

Reninspektør, sognepræst Nis-

Fra lappemøtet.

England forbyr utkastet mæglerne at drive handel i nogen slags form med værdipapirer for egen regning. Det er dog ikke forbudt

lov om aktiemæglere.

Fra lappernes landsmøte i Trondhjem

Brev til *Tidens Tegn* fra Matti Aikio

6. februar 1917

Ja, i dag begyndte vi. Jeg har sjelden været paa et saa anstændig møte som dette, det virket saa nøkternt beroligende paa mine nerver, at jeg føler mig helt sikker paa, at jeg ikke kommer til at tilrane mig ordet og ei tankeløsheter paa et besværlig tungemaal . . . Metodistkirken yret av lapper og assisterende nordmænd, en elskværdig og grei dame, journalist i «Dagsposten» frøken Lie fungerte som sekretær og sa et par vakre velkomstord. Og saa sang vi salmer og «Ja vi elsker» og «Du gamla, du fria»; for der var jo fremmøtt utsendinger ogsaa fra de svenske broderlapper.

Saa sat da disse fjeldenes barn der paa de bastante kirkebænker, som ellers slites av motodistmenighetens smaahandlende og flinke haandverkere. De var kommet fra Femundskogen østenfor Røros, fra Jämtlands skoger, fra Namdalsfjeldene og Finnmarsvidderne . . . Kjølen holdt en liten utstilling av sine udødelige og pæskeklædte sjæele. Nu skulda man ha ventet, at de var kommet i den mest umiddelbare kontakt med hinanden. Med de sat der i asiatisk ro og gad neppe engang at iagtta hinanden. Nu er ikke jeg en utenforstaaende, som ønsker guds velsignelse over alle «disse minste blant de smaa i samfundet». Tvert imot! Jeg er hildet, bevisst og redelig hildet, og jeg fik straks en liten antipati mot alle dem, som ikke var fra Finmarken, jeg forstod ikke et ord av deres dialekt, deres dragter var en lapskaus av bumandsbukser og vikingkufter, selv var de tørre og surøiede, og i sin opptræden mindet de meget om visse rødhaarede seminarister fra Vestlandet. Der var bare én lap paa møtet, som jeg kunde kjendes ved, og han var naturligvis fra Karasjok – min gamle ven Somby, lys og staselig og vakkert klædt som bare en Karasjoklap kan være det – for en ædel ro og værdighet der var over ham!

Skjønt, da jeg hadde sittet en stund og set og hørt paa de andre, begyndte mit syn paa dem at lempe sig, og naar landsmøtet er slut, er jeg sikkert blit omvendt: jeg vil ende med at ønske guds velsignelse ogsaa over Femundskogens lapper. Alle, som i dag hadde ordet, talte rolig og saklig. Men hvor i verden støter man ikke paa det fruentimmer, som har denne ulyksalige trang til at være et forsyn for den gode sak og snakke den i hjel fra fødselen . . . jeg ser, at fru Ragna Nielsen nu skal holde et foredrag om «religiøs revolution». Lapperne har her sin forargelse i svensktalende kvinde, som skal ha utgit et par brochyrer i Sverige og anser sig som lappernes redningsengel. I eftermiddag talte formanden om en nærmere sammenslutning mellom de svenske og norske lapper – det skal jeg komme nærmere ind paa i en siste oversigtsartikel.

Forhandlingerne føres paa det norske sprog, som ogsaa maalmænd og de dansk-norske med tiden vil bli nødt til at gripe til, naar de skal forhandle om virkelig fælles anliggender.

Jeg begyndte at præsentere mig for mine stammefrænder i det forfængelige haap, at mit blotte navn skulde virke som et sesam. Med de saa paa mig med et nederdrægtig spørsmaal malet i sit aasyn, og jeg maatte beskjæmmet snu mig bort -- saa det kan allikevel komme til at bli saa som saa med velsignelsen.

Reininspektør, sogneprest Nissens nærvær er en borgen for, at møtet vil ledes fornuftig og føre til saklig resultat.

Matti Aikio

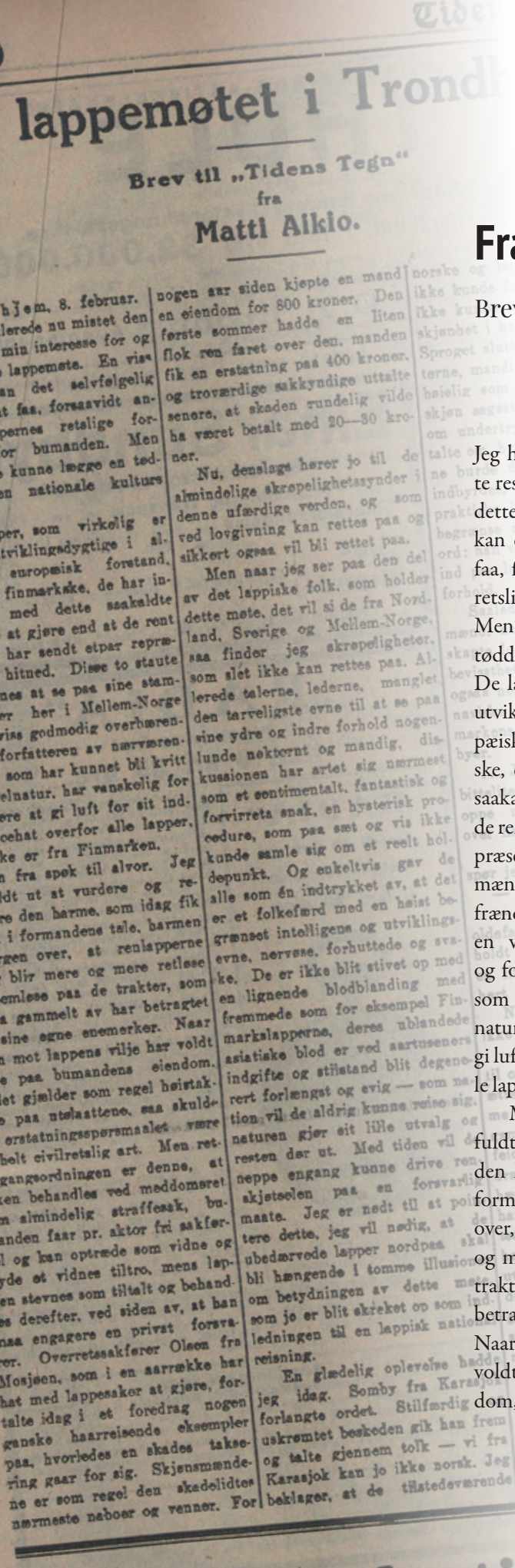
lappemøtet i Trondh

Brev til „Tidens Tegn"
fra
Matti Aikio.

hjem, 8. februar.
lerede nu mistet den
min interesse for og
lappemøte. En viss
an det selvfølgelig
t faa, forsaavidt an-
pernes retslige for-
for bumanden. Men
kunne lægge en tød-
en nationale kulturs

per, som virkelig er
tviklingsdygtige i al-
europæisk forstand,
finmarkske, de har in-
med dette saakaldte
at gjøre end at de rent
har sendt et par repræ-
hitned. Disse to staute
nes at se paa sine stam-
er her i Mellem-Norge
vis godmodig overbæren-
forfatteren av nærværen-
som har kunnet bli kvitt
elnatur, har vanskelig for
ere at gi luft for sit ind-
cehat overfor alle lapper,
ke er fra Finmarken.
n fra spøk til alvor. Jeg
ldt ut at vurdere og re-
re den harme, som idag fik
i formandens tale, harmen
gren over, at renlapperne
blir mere og mere retløse
emløse paa de trakter, som
a gammelt av har betragtet
sine egne enemerker. Naar
n mot lappens vilje har voldt
e paa bumandens eiendom.
let gjælder som regel høistak-
paa utslaattene, saa skuld-
erstatningsspørsmaalet være
helt civilretslig art. Men ret-
gangsordningen er denne, at
ken behandles ved meddomsret
n almindelig straffesak, bu-
anden faar pr. aktor fri sakfør-
l og kan optræde som vidne og
yde et vidnes tiltro, mens lap-
en stevnes som tiltalt og behand-
es derefter, ved siden av, at han
nsa engagere en privat forsva-
rer. Overrettssakfører Olsen fra
Mosjøen, som i en aarrække har
hat med lappesaker at gjøre, for-
talte idag i et foredrag nogen
ganske haarreisende eksempler
paa, hvorledes en skades takse-
ring gaar for sig. Skjønsmænde-
ne er som regel den skadelidtes
nærmeste naboer og venner. For
nogen aar siden kjøpte en mand
en eiendom for 800 kroner. Den
første sommer hadde en liten
flok ren faret over den, manden
fik en erstatning paa 400 kroner,
og troværdige sakkyndige uttalte
senere, at skaden rundelig vilde
ha været betalt med 20—30 kro-
ner.

Nu, denslage hører jo til de
almindelige skrøpelighetssynder i
denne ufærdige verden, og som
ved lovgivning kan rettes paa og
sikkert ogsaa vil bli rettet paa.

Men naar jeg ser paa den del
av det lappiske folk, som holder
dette møte, det vil si de fra Nord-
land, Sverige og Mellem-Norge,
saa finder jeg skrøpeligheter,
som slet ikke kan rettes paa. Al-
lerede talerne, lederne, manglet
den tarveligste evne til at se paa
sine ydre og indre forhold nogen-
lunde nøkternt og mandig, dis-
kussionen har artet sig nærmest
som et sentimentalt, fantastisk og
forvirreta snak, en hysterisk pro-
cedure, som paa sæt og vis ikke
kunde samle sig om et reelt hol-
depunkt. Og enkeltvis gav de
alle som én indtrykket av, at det
er et folkefærd med en høist be-
grænset intelligens og utviklings-
evne, nervøse, forhuttede og sva-
ke. De er ikke blit stivet op med
en lignende blodblanding med
fremmede som for eksempel Fin-
markslapperne, deres ublandede
asiatiske blod er ved aartuseners
indgifte og stilstand blit degene-
rert forlængst og evig — som na-
tion vil de aldrig kunne reise sig.
naturen gjør eit lille utvalg og
resten der ut. Med tiden vil d
neppe engang kunne drive ren
skjøtselen paa en forsvarli
maate. Jeg er nødt til at p
tere dette, jeg vil nødig, at
ubedærvede lapper nordpaa
bli hængende i tomme illusion
om betydningen av dette m
som jo er blit skreket op som i
ledningen til en lappisk nation
reisning.

En glædelig oplevelse hadde
jeg idag. Somby fra Karas
forlangte ordet. Stilfærdig
uskrømtet beskeden gik han frem
og talte gjennem tolk — vi fra
Karasjok kan jo ikke norsk. Jeg
beklager, at de tilstedeværende

Fra lappemøtet i Trondhjem

Brev til *Tidens Tegn* fra Matti Aikio

Trondhjem, 8. februar

Jeg har allerede nu mistet den siste rest av min interesse *for* og tro på dette lappemøtet. En viss betydning kan det selvfølgelig komme til at faa, forsaavidt angaar renlappernes retslige forhold overfor bumanden. Men det vil ikke kunne lægge en tøddel til den nationale kulturvekst. De lapper, som virkelig er leve- og utviklingsdygtige i almindelig europæisk forstand, nemlig de finmarkske, de har intet andet med dette saakaldte landsmøte at gjøre end at de rent mekanisk har sendt et par repræsentanter hitned. Disse to staute mænd synes at se paa sine stammefrænder her i Mellom-Norge med en viss godmodig overbærenhet, og forfatteren av nærværende brev, som har kunnet bli kvitt sin bøffelnatur, har vanskelig for at la være at gi luft for sit indætte racehat over alle lapper, som ikke er fra Finmarken.

Men fra spøk til alvor. Jeg vet fuldt ut at vurdere og respektere den harme, som i dag fik uttryk i formandens tale, harmen og sorgen over, at renlapperne stadig blir mer og mer retløse og hjemløse paa de trakter, som de fra gammelt av har betragtet som sine egne enemerker. Naar renen mot lappens vilje har voldt skade paa husmandens eiendom, og det gjælder som regel høistakkene paa utslaattene, saa skulde jo erstatningsspørsmaalet være av helt civilretslig art. Men rettergangsordningen er denne, at saken behandles ved meddomere som almindelig straffesak, bumanden faar pr. aktor fri sakførsel og kan optræde som vidne og nyde et vidnes tiltro, mens lappen stevnes som tiltalt og behandles derefter, ved siden av, at han maa engagere en privat forsvarer. Overrettssakfører Olsen fra Mosjøen, som i en aarrække har hat med lappesaker at gjøre, fortalte i dag i et foredrag nogen ganske haarreisende eksempler paa, hvorledes en skade taksering gaar for sig. Skjønsmændene er som regel den skadelidtes nærmeste naboer og venner. For nogen aar siden kjøpte en mand en eiendom for 800 kroner. Den første som hadde en liten flok ren faret over den, manden fik en erstatning paa 400 kroner, og troværdige sakkyndige uttalte senere, at skaden rundelig vilde ha været betalt med 20-30 kroner.

Nu, den slags hører til de almindelige skrøpelighetssynder i denne ufærdige verden, og som ved lovgivning kan rettes paa og sikkert ogsaa vil bli rettet paa.

Men naar jeg ser paa den del av det lappiske folk, som holder dette møte, det vil si de fra Nordland,

Sverige og Mellom-Norge, saa finder jeg skrøpeligheter, som slet ikke kan rettes paa. Allerede talerne, lederne, manglet den tarveligste evne til at se paa sine ydre og indre forhold nogenlunde nøkternt og mandig, disskussionen har artet sig nærmest som et sentimentalt, fantastisk og forvirrets snak, en hysterisk procedure, som paa sæt og vis ikke kunde samle sig om et reelt holdepunkt. Og enkeltvis gav de alle som én indtrykket av, at det er et folkefærd med en høist begrænset itelligens og utviklingsevne, nervøse, forhuttede og svake. De er ikke blit stivet op med en lignende blodblanding med fremmede som for eksempel Finnmarkslapperne, deres ublandede asiatiske blod er ved aartuseners indgifte og stilstand blit degenerert forlængst og evig – som nation, vil de aldri kunne reise sig, naturen gjør sit lille utvalg og resten dør ut. Med tiden vil de neppe engang kunne drive renskjøtselen paa en forsvarlig maate. Jeg er nødt til at pointere dette, jeg vil nødig, at de ubedærvede lapper nordpaa skal bli hængende i tomme illusioner om betydningen av dette møte. Som jo er blit skreket op som indledningen til en lappisk national reisning.

En glædelig oplevelse hadde jeg i dag. Somby fra Karasjok forlangte ordet. Stilfærdig og uskrømtet beskeden gik han frem og talte gjennom tolk - vi fra Karasjok kan jo ikke norsk. Jeg beklager, at de tilstedeværende norske og lapperne her sydpaa ikke kunde forstaa hans sprog, ikke kunde nyde den fuldkomne skjønhet i hans krystalklare tale. Sproget sluttet sig om den nøkterne, mandige tanke, herlig og bøielig som en eneste stor og skjøn sagastil. Han talte ikke om undertrykkelse og slikt, han talte om, hvorledes beite-områdene burde deles mellom lapperne indbyrdes, og hvorledes man ved praktiske lovforordninger skulde begrænse rentyveriet, med andre ord: han var den første, som kom ind paa lappernes egne moralske forhold.

Saaledes talte de gamle vismænd, naar de var til tinge og skapte lov og offentlig moralsk bevissthet. Men saa har Somby ogsaa noget av det gamle skandinaviske adelsblod i sig. Og Finmarkens indre vrimler av Sombyer.

. . . Jeg sitter ved siden av en bitteliten blek lap, som holder til oppe under Snehætta, 800 for over havet.

Hvor mange ren har du? Spør jeg.

Hundrede. End du?

Fire tusen. Men min tipoldefar hadde tolv tusen, han holdt egen præst og klokker og en liten livvagt. Har du ikke hørt om det?

Nei, Snehættalappen hadde ikke hørt om det.

Jo, den første Aikio holdt til oppe ved Enare i Nordfinland, ætten regnet sig for at nedstamme fra solguden, gjennom en gammel junkerslægt. Under en feide med noen russiske kareler dræpte han 97 mand. Kjære Snehætta, folk, hvis forfædre aldrig har begaat et mord, er ikke noget tes. Men da denne herre, min høisalige stamfar, engang vilde uttappe en myr paa femten kvadratmil og i den anledning hadde gravet en ti alen dyp stikrende, styrtet sandvæggene pludselig nedover ham og begrov ham. Men han omkom under en stor gjerning.

Eier du fremdeles de fire tusen ren selv? Spør hr. Snehætta.

Nei. Jeg oplevet en sjælelig krise, da jeg var ung. Jeg forærte hjorden til en kvindeforening, som arbeidet for missionen i Madagaskar. Saa tok jeg min broderte vadsæk under armen og vandret til fots vestover til jeg nadde Vesterhavet.

Matti Aikio

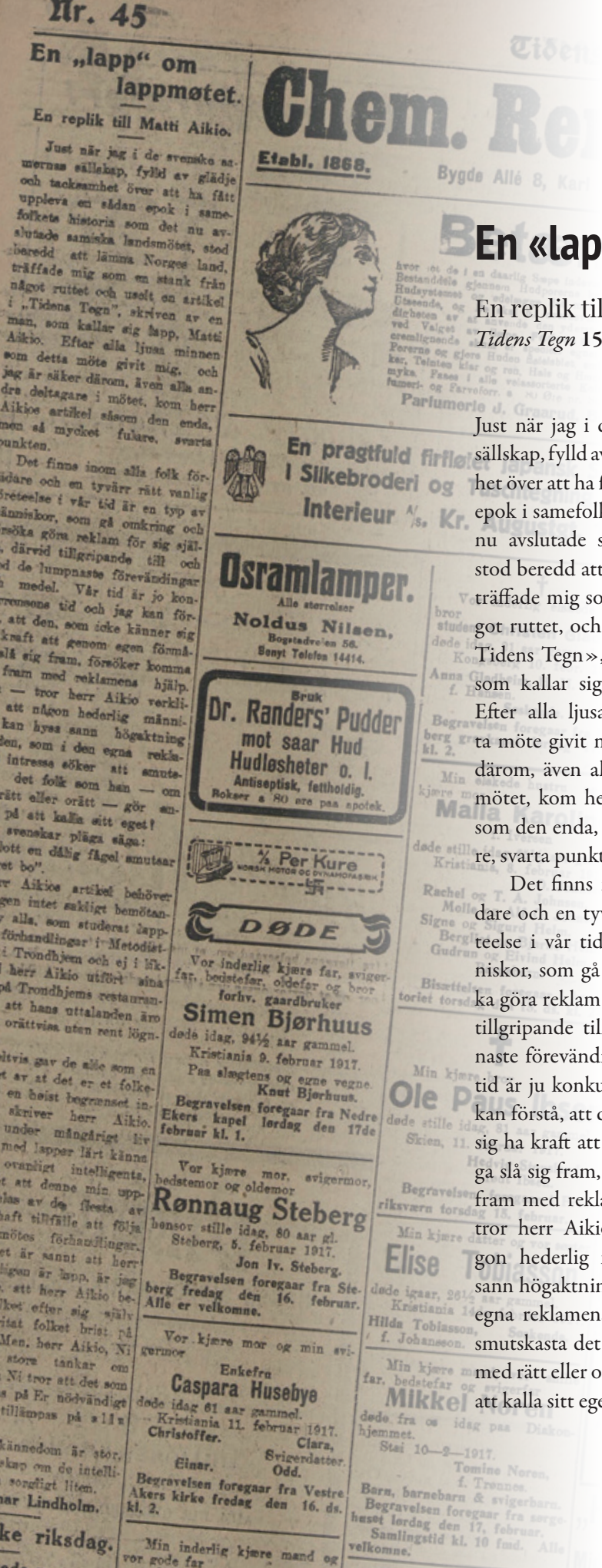
Nr. 45

En „lapp“ om lappmøtet.

En replik till Matti Aikio.

Just när jag i de svenske samernas sällskap, fylld av glädje och tacksamhet över att ha fått uppleva en sådan epok i samefolkets historia som det nu avslutade samiska landsmötet, stod beredd att lämna Norges land, träffade mig som en stank från något ruttet och uselt en artikel i „Tidens Tegn“, skriven av en man, som kallar sig lapp, Matti Aikio. Efter alla ljusa minnen som detta möte givit mig, och jag är säker därom, även alla andra deltagare i mötet, kom herr Aikios artikel såsom den enda, men så mycket fulare, svarta punkten.

Det finns inom alla folk förädare och en tyvärr rätt vanlig företeelse i vår tid är en typ av människor, som gå omkring och försöka göra reklam för sig själ-, därvid tillgripande till och d de lumpnaste förevändingar medel. Vår tid är jo konrrensens tid och jag kan för-, att den, som icke känner sig kraft att genom egen förmå-slå sig fram, försöker komma fram med reklamens hjälp. — tror herr Aikio verkli-att någon hederlig männi-kan hysa sann högaktning den, som i den egna rekla-intresse söker att smuts-det folk som han — om rätt eller orätt — gör an-på att kalla sitt eget!

svenskar pläga säga: lott en dålig fågel smutsar et bo“.

r Aikios artikel behöver gen intet sakligt bemötan-alla, som studerat lapp-förhandlingar i Metodist-i Trondhjem och ej i lik-herr Aikio utfört sina på Trondhjems restauran-att hans uttalanden äro orättvisa utan rent lögn-

ltvis gav de alle som en t av at det er et folke-en høist begrænset in-skriver herr Aikio. under mångårigt liv med lapper lärt känna ovanligt intelligenta, t att denne min upp-las av de flesta av haft tillfälle att följa mötes förhandlingar. et är sannt att herr ligen är lapp, är jag att herr Aikio be-ket efter sig själv itat folket brist på Men, herr Aikio, Ni stora tankar om Ni tror att det som s på Er nödvändigt tillämpas på alla

kännedom är stor, skap om de intelli-sorgligt liten.

ar Lindholm.

ke riksdag.

Chem. Re

Etabl. 1868.

Bygde Allé 8, Kar

En pragtfuld firfløiet

I Silkebroderi og

Interieur A/S. Kr.

Osramlamper.

Alle størrelser

Noldus Nilsen,

Bogstadveien 56.

Senyt Telefon 14414.

Bruk

Dr. Randers' Pudder

mot saar Hud

Hudløsheter o. l.

Antiseptisk, fettholdig.

Bokser a 80 øre paa apotek.

A/S Per Kure

NORSK MOTOR OG DYNAMOFABRIK

DØDE

Vor inderlig kjære far, svigerfar, bedstefar, oldefar og bror

forhv. gaardbruker

Simen Bjørhuus

døde idag, 94½ aar gammel.

Kristiania 9. februar 1917.

Paa slægtens og egne vegne.

Knut Bjørhuus.

Begravelsen foregaar fra Nedre Ekers kapel lørdag den 17de februar kl. 1.

Vor kjære mor, svigermor, bedstemor og oldemor

Rønnaug Steberg

hensov stille idag, 80 aar gl.

Steberg, 5. februar 1917.

Jon Iv. Steberg.

Begravelsen foregaar fra Steberg fredag den 16. februar. Alle er velkomne.

Vor kjære mor og min svigermor

Enkefru

Caspara Husebye

døde idag 61 aar gammel.

Kristiania 11. februar 1917.

Christoffer. Clara, Svigerdatter.

Einar. Odd.

Begravelsen foregaar fra Vestre Akers kirke fredag den 16. ds. kl. 2.

Min inderlig kjære mand og vor gode far

En «lapp» om lappemøtet

En replik till Matti Aikio

Tidens Tegn **15.2. 1917**

Just när jag i de svenske samernas sällskap, fylld av glädje och tacksamhet över att ha fått uppleva en sådan epok i samefolkets historia som det nu avslutade samiska landsmötet, stod beredd att lämna Norges land, träffade mig som en stank från något ruttet, och uselt, en artikel i « Tidens Tegn», skriven av en man, som kallar sig lapp, Matti Aikio. Efter alla ljusa minnen som detta möte givit mig, och jag är säker därom, även alla andra deltagare i mötet, kom herr Aikios artikel såsom den enda, men så mycket fulare, svarta punkten.

Det finns inom alla folk förädare och en tyvärr rätt vanlig företeelse i vår tid är en typ av människor, som gå omkring och försöka göra reklam för sig själva, därvid tillgripande till ochmed de lumpnaste förevändingar och medel.Vår tid är ju konkurrensens tid och jag kan förstå, att den, som icke känner sig ha kraft att genom egen förmåga slå sig fram, försöker komma sig fram med reklamens hjälp. Men – tror herr Aikio verkligen, att någon hederlig människa kan hysa sann högaktning för den, som i den egna reklamens interessa söker att smutskasta det folk som han – om med rätt eller orätt – gör anspråk på att kalla sitt eget!

Vi svenkser pläga säga: «Blott en dålig fågel smutsar sitt egat bo».

Herr Aikios artikel behöver egentligen intet sakligt bemötande. Ty alla, som studerat lappmötets förhandlingar i Metodistkyrkan i Trondhjem och ej i likhet med herr Aikio utfört sina studier på Trondhjems restauranter, vet, att hans uttalanden äro inte bara orättvisa utan rent lögnaktiga.

«Enkeltvis gav de alla som en indtrykket av at det er et folkefærd med en høist begrænset intelligens» skriver herr Aikio. Jag har under mångårigt kiv bland och med lapper lärt känna dem som ovanligt intelligenta, och jag vet att denna min uppfatning delas av de flesta av dem, som haft tillfälle att följa detta lappmötes förhandlingar. Men, om det är sannt att herr Aikio verkligen är lapp, är jag villig medge, att herr Aikio bedömt lappfolket efter sig själv när han tilvitat folket brist på intelligens. Men, herr Aikio, Ni tar Eder för stora tankar om Eder själv om Ni tror att det som kann tillämpas på Er nödvändigt skall behöva tillämpas på alla lappar.

Eder självkännedom är stor, men Eder kunskap om de intelligenta lapparna sorgligt liten.

Valdemar Lindholm

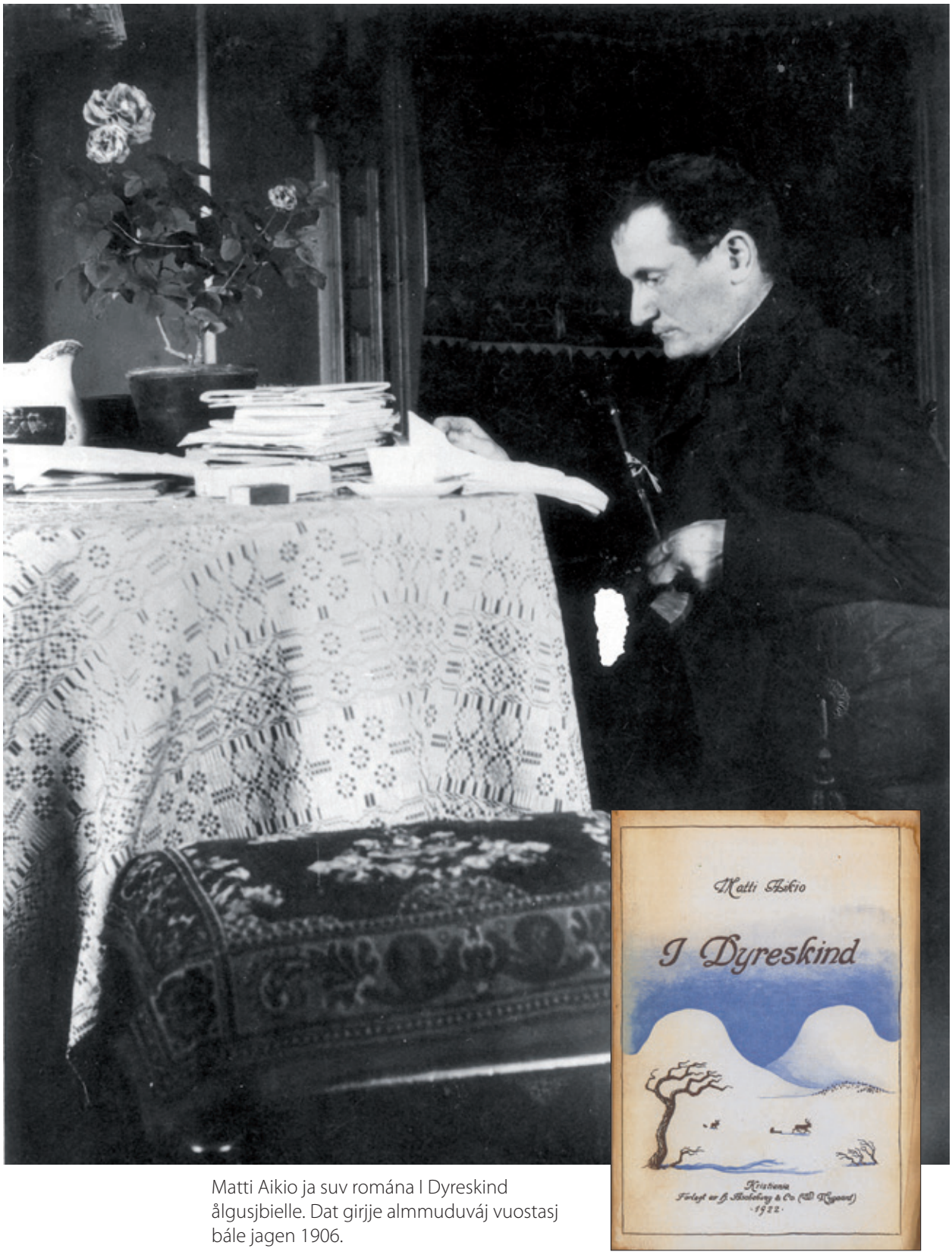

Matti Aikio ja suv romána I Dyreskind ålgusjbielle. Dat girjje almmuduváj vuostasj bále jagen 1906.

Lovisa Mienna Sjöberg ja Jon Todal

Aktan lågŋit slåhttån
Edvard Masoni ja Sámedigge

Edvard Masonij lij vissjal barggat vaj sáme álmmuk luluj tjåhkanit avta rijkasebrudahkaj, avta sáme lihttuj. Dav sån åvddedij huj vissjalijt, duola degu tjállusij baktu avijsan Waren Sardne nr. 26 jagen 1910. Masoni ij huoman bessam sehkanit vuostasj rijkatjåhkanibmáj dajna gå sån lij Kinán gå suv ulmusjtjerda venaga tjåhkanin Roandemij guovvamánon jagen 1917.

Waren Sardne, nr. 26 1910

DET SAMISKE FORBUND

Nå er det på høy tid at det samiske folk i Norge og på andre steder på kloden slutter seg sammen i et stort forbund, som bør ha det i overskriften antydede navn.

Som reingjetere, gårdbrukere, fiskere, håndverkere, handelsfolk, arbeidere, lærere, sjømenn og amerikanske farmere må samene komme sammen i et forbund. Da vil de kunne løfte i flokk.

Det er mer enn livskraft nok blant den samiske folkegruppe.

Uten sterk organisasjon forsvinner frukten av det samiske folks arbeid, og folket selv stilles i skyggen. Dette bør aldri skje. Derfor må det nå gjøres noe for at folket kan finne seg selv og lære seg selv å kjenne.

Det samiske forbund vil da søke å verne om alt som gagner det samiske folk. Gjennom dette forbund vil fedrenes gamle og klangfulle mål gi rene toner. Dette forbund vil bli det samiske folk.

Og det samiske folk vil frykte Gud og ære de lovlige styresmakter, hvor end det måtte være.

Men det samiske folk vil ikke la sig tyrannisere nå mer enn før. Som frie menn og kvinner krever det samiske folk sin fulle rett i landet. Samene i Norge må betale sine skatter som de øvrige borgere i landet; men hva har samene fått igjen?

Mange rare ting. Og en av disse rare ting er at det samiske mål må dø; men leve det norske målet! Samene vil svare leve det norske mål for det norske folk, og leve det samiske mål for det samiske folk!

Dette er frihet, likhet og brorskap. Og samene vil vists ikke stå tilbake når det gjelder å kjenne fellesmålet eller riksmålet. Skoler og næringsveier og folkeutviklingen i det hele vil det samiske forbund ta seg av. Selvfølgelig må det samiske forbund utgi et felles organ både på det samiske mål og på riksmålet, Det samiske forbund vil samle det samiske folk – og nå må det samles.

Edvard Masoni

(Rettskrivinga er her modernisert)

"Nav gåktus mij lip, boatsoj ræjnnuhiddje, ednambargge, guollára, giehtabargge, oasesulmutja, bargge, åhpadiddje, merraålmmå ja ámerikánalasj stuorbånndura vierttiji sáme aktan tjåhkanit siebrren. De máhttep mij aktan lågŋit slåhttån"

Dá tjáledum bágo dánna li viedtjadum muhtem ártihkkalis majt sáme værálda boarggár Edvard Masoni tjálij jagen 1910. Edvard lij sámepolitihka buosjes berustiddje dalloj gå sámesebrudahkaij lij nievres ájgge. Sån ham de tjálij ålov man ájnas le aktan tjuodtjot. Sáme vierttijin "aktan lågŋit slåhttån" nav gåk sån dánna tjálij. Esski gå hállánip doahkken, de sámeálmmug vuojnnu ja de máhhti ájnegattja oaggit guhtik guojmesa.

Edvard Masoni lij riegádan ja bajássjaddam Nuortta-Ránán. Goappátja suv æjgáda lijga åvdebut sujttim boatsojt. Suv berraha sige iedne- ja áhtjebieles gullujin Semisjávre tjerruj. Dan tjæro giesseguohtoma lidjin oarjásj bielen Sáltováre Vuona bielen rijkarájá. Dálvveguohtoma lidjin Bihtáma sámeednamin Svieriga bielen. Ællim deste Edvarda æjgádijn ælo gå sån riegádij. Fámilja åroj muhtem huvsiksajen dåppen Ráná miehtsen ja sij lidjin ållu hæjo. Edvard manáj sijdas ja tjadádij guokta ákádemalasj åhpadusá. Sån lij sige teolåvggå ja dálkudiddje.

Evard Masoni lij misjonerra Kinán jages 1897 gitta jahkáj 1902. Ámerika Aktidum Stáhtajn lij sån studænnta jages 1903 gitta jahkáj 1909. Ájggá juo åvdås vuolgij sijddaj Ámerika Aktidum Stáhtajs, gå lij sjaddam ålles åhpadum dálkudiddje, de lij mierredam sån galgaj juokkir buorev dahkat ietjas álmmuga åvdås, gå dal boahtá ruopptot Europáj. Råhkålvisán majt sån tjálij gå lij hájn Kinán jagen 1898, nammat sån ulmusjtjerdajt ja daj siegen ietjas sámeálmmugav "mij le muv vájmo lagámus divna værálda álmmugijs."

Jiermmelasj sáme birás

Dan ájge gávnnuj Vuona Rijkan jiermmelasj ja politihka hárráj dåjmalasj birás, gesi Edvard Masoni sehkanij dajna gå dat lij sunji luondulasj. Sij gen birra mij maŋep ájgij lip oadtjum diehtet lidjin ienemus dåbddusa, sij lidjin duola degu Elsa Laula Renberg, Anders Larsen, Isak Saba ja Daniel Mortenson.

Dan ájge gå Masoni ruopptot bådij Vuodnaj, de álgij Daniel Mortenson Elgåan vaddet ålgus sámepolitihkalasj ávijsav man namma lij "Waren Sardne". Masoni guládaláj Mortensonajn ja såj de álgijga aktisasjbargov mij bisoj moadda jage. Redaktørra dal ienemusáv tjálij, valla maŋŋela suv de lij Masoni gut ienemusáv tjálij ávijssaj "Waren Sardne".

Masoni anij sierralágásj vuogev gå galgaj ietjas sámepolitihkav åvdedit. Ietjas oajvvelijt vuododij sån álu teologalattjat. Suv vuodovuojno milta lidjin gájkka ulmutja avtalágátja Jubmela åvdån ja dan diehti de galggin sij aj årrot avtalágátja guhtik guojmesa tjalmij åvdån. Dát ulmusjvuojnno lij sujna vuodon gå tjálij, lehkus gåk le man birra tjálij, juogu Kina, Ámerika Aktidum Stáhtaj, Nuortta-Afrika jali Sámelánda. Risstalasjvuodas bådij álggo divna dalusj ájggásasj sáme dåjmalattjaj lunna, valla ij aktak nåv tjelgga bágoj åvddedam dav gå Masoni.

Edvard Masoni 1870–1930.
Gåvvidum Kinán 1900.

Ráddijiddje vuojnno ulmutjij birra europealasj ákádemihkkarij lunna dalusj ájge , lij náv: Ulmutja lidjin duot dát tjærddalasj juohkusis. Ja tjærddajuohkusijn ij lim sæmmi árvvo. Dale dat vuojnno lij njuolgga ållu vuosstáj dan vuodo man nali sámepolitihkalasj birás lij tsieggim ietjas mielav sámeálmmuga birra. Sáme birrassa oajvvel lij juhte sijá bielen lij risstalasjvuohta gå javllin gájkka ulmusjtjerda li avtaárvvusattja . Vuona rijka ákádemalasj birás farra javllin sijá bielen lij diehtovuohta gå javllin juhte ulmusjtjerda ællim avtaárvvusattja.

Gatjálvis orgániserima birra

Avijssa "Waren Sardne" tjuottjodij ållu álgo rájes dav vuojnov juhte vierttij tsieggiduvvat nanos sáme orgánisasjåvnnå nåv vaj sáme luvluj aktan lågŋit slåhttån. Redaktørra Mortenson åvdedij dav vuojnov njuolgga ártihkkalij baktu majt sån ietjas nama vuolen tjálij, valla aj namádis tjállusij baktu avijsan. Ávijsa låhkke sij dágástin gatjálvisáv tjállusij baktu majt sij rádjin ávijssaj ja majt ávijssa prienntij. Ávijssa prienntij aj referáhtajt bájkkásasj sámesiebrij tjåhkanimijs ma lidjin riek snivva tjáledum, ja hájn de vil avijsa åvdusjbielen. Mortenson anedij gatjálvisáv orgániserima birra viehka badjen.

Duoppen dáppen Sámelándan lidjin aj sieradusá daj vuojnoj gaskan majt sáme vuorddin dat boahtte ájge orgánisásjåvnnå galgaj sjaddat. Muhtema usjudallin dat galgaj årrot viehkken åvdemusát boatsojsámijda. Iehtjáda vas ussjolin dat galgaj sjaddat degu muhtem politihkalasj belludak mij galgaj garrasijt åvdedit vaj sáme jali buorremielak látte lidjin boahtet sisi Stuorradiggáj. Muhtem iehtjáda vas ájádallin risstalasjvuodav. Si sihtin sáme orgánisásjåvnnå galgaj barggat vaj risstalasjvuoda åhpadus skåvlån ja skalloskåvlån galgaj årrot mánáj iednegiellaj.

Edvard Masonija vuojnno lij ietjálágásj.

Sábmelasj sebrudak

Giesen 1910 de Masoni buvtij åvddån ietjas ájádusájt orgániserima birra. Sån tjálij dan birra ávijsan "Waren Sardne" ja danna vuosádaláj makkár lij dat sáme orgániserim majt suv tjalme vuojnnin. Ja dat vuojnno lij ållu ietjá lágásj gå iehtjádij vuojno majt sij lidjin bigodam. Masoni anij tjielgga ulmijt gåktus sáme galggin máhttet aktan lågŋit slåhttån. Ja dajt ulmijt de så buvtij åvddån prográmman mij gulluj juosik majt nabdij "Sábmelasj sebrudak".

Masoni vuosádaláj muhtem sebrudakhámev gånnå guokta ulmusjtjerda årroba avtan ståhtan, gånnå goappátja tjerda galgajga årrot avtaárvvusattja. Goappátja tjerda mávsijga árvov ståhttaj ja goappátja galgajága oadtjot juojddá dan mávsedum árvo åvdås. Valla, navti gåktus ståhtta dálla lij håbbmidum, de mannin árvvorudá majt sáme máksin duola degu åvdedit dárojduhttema politihkav. Ja navti ij galla dåhkkim åvddålij guovlluj årrot.

Masonia evtudus ij lim dat åvdemusát reaksjåvnnå dan politihka vuosstáj mij lij årrum, valla farrabus evtudus gåktus sámepolitihkalasj gatjálvisá galggin giehtaduvvat boahtte ájge. Masoni sidáj juojddá mij lij ienep gå iesjmiellulasj sáme orgánisásjåvnnå. Suv miela milta galgaj "Sábmelasj sebrudak" årrot muhtem institusjåvnnå gænna sámeálmmuga åvdås galgaj årrot duodalasj fab-

mo juojddájt mierredit. "Dat sebrudak lij de sjaddaat sæmmi gå sáme álmmuk," tjálij Masoni.

Vijddásappot åvdedij Masoni juhte dat akta sebrudak galgaj årrot divna æládusáj sebrudak, ja årrot sebrudak divna sámijda, akta beri makkár lándan sij årrun. Sámeálmmuk viertti tjåhkanit - "viertti dal tjåhkanit" tjálij sån. Ij sån ájádallam dássju dajt sámijt ma årrun Vuonan, Svierigin, Suoma rijkan ja Gárjjelrijkan, valla aj dajt sámijt ma årrun Ámerika Aktidum Stáhtajn. Sån lij dåppen aj æjvvalam sámij daj jagij gå sån åroj Ámerikin ja Ámerika Aktidum Stáhtajn gávnnujin da gudi lidjin diŋŋgum ávijsav "Waren Sardne".

Masonia evtudus ij dat dahkam stuojmev ja ij ge vuosteldam stáhtav. "Sáme balli Jubmelis ja guddnedi stáhtav" tjálij Masoni. Ulmusj viertti "vaddet tjæjssárij mij tjåjssárij gullu ja Jumelij mij Jubmelij gullu". Da li bágo majt dåhkkit lij dási tjállet duodden. Gå dal sáme li stáhta jali rijka viesáda, de viertti sáme álmmuk rávkkat ietjas ålles viesátriektáv, oajvveldij Masoni. Sámijn lidjin riektá ietjasa ælájdusájda, ietjasa giellaj ja ietjasa sebrudakiellemij. "Sábmelasj sebrudak" vierttij dan diehti oadtjot ráddimriektáv badjel "skåvlåj, æládusáj ja ulmutjij åvddånmano badjel - ietján aj", tjálij Másoni.

Masoni vuosádaláj fránska rijka stuojmmárasstemij ja bæhkkodij ietjas evtudusán ja nannij dát le duodaj "friddjavuohta, avtaárvvusasjvuohta ja vielljavuohta."

Gåktus evtudus duostoduváj

Masonia evtudus gånnå sån giehtoj mij "Sábmelasj sebrudak" galgaj sjaddat, dav vargga aktak ij åvvå dágástam ávijsan "Waren Sardne". Ihkap sivva lij, dat lij ilá dåppen mælggadin ja ij åvvå jáhkedahtte. Masonia evtudusá birra ep le ga majdik gávnnam dalusj ájge dárogielak ávijsajn. Suv evtudusá birra sjattaj farrabus tjáledum edesik gåjt de avtan ámerikánalasj ávijsan man namm lij " Williston Grafic".

Ávijssa "Williston Grafic" bådij ålgus Nuortta-Dákotán. Dat diededij vuostasj biejve ragátmánon jagen 1910 juhte Edvard Masoni danna åvddåla lij mannam Ámerika Aktidum Stáhtajs dåk Skándináviji. Duodden tjálij dat ávijssa: "He has just issued an appeal to his people to organize themselves into a Sámic Federation." (Sån le jur dálla bigodam gåhttjomav ietjas ulmutjijda vaj sij luvlun álgget ietjasa orgániserit Sábmelasj Sebrudahkan").

Ådåjakmáno jagen 1912 vuolgij Edvard Masoni ruopptot dåk Kináj. Sån ij boahtám vas Vuodnaj åvddåla 1920-tálla maŋŋegietjen. Dassta mij de vuojnnep sån ij lim siegen dan stuorra sáme rijkatjåhkanimen mij lij Roandemins 1917.

Da ájádusa majt Masoni buvtij åvddån jagen 1910 "Sábmelasj Sebrudagá" birra, da huomájahtti mijáv mujtet dav gå Vuona sámedigge vuododuváj 78 jage maŋŋela. Muhtem oase suv evtudusájs li sjaddam almmavuohtan. Valla Masoni ij lim de galla årrot dudálasj udnásj Sámedikkijn jus sån lij vilá viesso. Uddni li miján gålmmå, niellja sámedikke, akta juohkka lándan gånnå sáme årru. Mij ep le jåvsådam nav guhkás majt Masoni sidáj jagen 1910. Sån má sidáj aktisasjvuodav badjela divna rijkaráj.

Edvard Masoni sidáj gájkka sáme galggin lågŋit slåhttån.

Aage Solbakk

Gåvvåvuosádusá vássem ájgij birra

Sámij vuostasj rijkatjåhkanibme mij ásaduváj Roandema stádan 6.–9. biejvijn guovvamanon jagen 1917. Tjåhkanime oassevállde tjoahken Metodisstaj girkko sinna, gånnå lij aj tjåhkanibme. Ájnas ásje lidjin gatjálvisá boatsojsujto birra ja skåvllåássje.

Ietjas álggohålan javlaj Elsa Laula Renberg duola degu náv: *"Mij ep le dáddjadam tjuovvot ájge åvdånmanov. Dat le mijá ietjama vihke. Mij ep le dáddjadam ájádusáv tjåhkanime hárráj, ep ge duov juhte sáme ja dárrolattja bierriji årrot akta álmmuk. Gå sáme Giellasa goappatjabielijs uddni gálggiji guhtik guojmmásisá giedajt, de le dat dajna dårvujn juhte buorre båhtusa galggi tjuovvot, buorep dáddjadusá dárrolattjaj ja sámij gaskan vaj sijáj rávkalivisá luvlun ålliduvvat".*
Gåvvå: Vuona ulmusjmusea/Nora árkijvva.

Sámij tjuohtejahkásasj histåvrrå tjielggidum gåvåj baktu 1917–2017

er Kjærlighed
1 Joh. 4, 16.

Daniel Mortenson (1860–1924) Røruvsas, sån ij rat berustam sámegielak åhpadusáv skåvlån. Tjåhkanimen sån farrabus hålaj sáme máná bierriji vádtset dábálasj álmmugskåvlåjt ja dáárogielv oahppat vaj sij maŋŋela máhttin árrot viehkken sijá ietjasa viessoma ráhtjamusán.

Sån álgij vaddet ålgus dav ávijsav man namma lij "Waren Sardne" jagen 1910 ja dåjmadij dav ålgus jagev 1913. Maŋŋela, jagen 1922 de sån vas oattjoj dav ávijsav jåhtuj ja dåjmadij dav desik skihppáj ja jámij jagen 1924. Suv bárnne de váldij áhtjes sajev ja dåjmadij ávijsav gitta jage 1927 rádjáj. *Gåvvå: Nora árkijvva.*

Daniel Mortensson (1860–1924) lij ávijsa Waren Sardne dåjmadiddje jagij 1910–1913. Sån alodij Pier Jåvsesav gárvvigoahtet Sámeálmmuk- ávijsav. Gå Sámeálmmuk ihttuj, de dat måvtustuhtij oarjelsámijt vas vaddegoahtet ålgus ávijsav Waren Sardne jagen 1922, valla mij huoman någåj jagen 1927.

WAREN SARDNE.

„Underretning fra fjeldet". Samisk blad.

Nr. 1. Røros, Lørdag den 6te januar 1912. 1. aarg.

Ásaduskomitea gænna lij åvdåsvásstádus sámerijka-tjåhkanimes Roandemin 6.–9. biejve guovvamánon jagen 1917: Ellen Lie, tjálle, Anna Erika Löfwander Jarwson, «ruhtadusministar» ja Elsa Laula Renberg, jåddediddje. *Gåvvå: Universitehta girjjevuorkká, Roandem/Nora árkijvva.*

Östersund 1918
Sieradusá sámij gaskan Svieriga ja Vuona bielen lidjin hájn oarjján unnagattja. Sáme rijkatjåhkanibme Östersundan 5.–9. biejve guovvamánon 1918 gåhtjoduváj nubben sámerijkatjåhkanibmen, vájku Roandema tjåhkanibme åvdep jage lij årrum ietjá rijkan. Badjel guokta tjuohte sábme lij oassálasstám dan tjåhkanibmáj, ja dajs lidjin guoktalåk oarjjelsáme årrum siegen Roandema rijkatjåhkanimen åvdep jage. Ájnas ássje ma giehtaduvvin lidjin boatsojsujtto- ja skåvllågatjálvisá. Svieriga sámepolitihkka daj ájgij lij viehka bájnedum "sábme galggá liehket sábme"- politihkas. Ja nav guhkás manáj dat politihkka gå javllin sáme e galga bessat årrot riekta dåbij jali årudagáj sinna. *Gåvvå: Jämtlända lena musea/ Nora árkijvva.*

Åhpadiddje Henrik Kvandal (1865–1950) gut lij Bálágis Ufuohtán, sån lij akta dajs jådedimfámojs gudi sjáhtjin åvddån vaj sjaddá "Ufuohtá sáme siebrre" mij vuododuváj 21. biejve javllamáánon jagen 1922. Åhpadiddje Nils Johnsen Sarri sjattaj njunnjusj, Henrik Kvandal tjálle ja ælloniehkke Pehr Tuuri sjattaj stivrraájras.

1920-jagij sinna sjattaj dat siebrre degu doajmmelis guovdásj sámijda gudi årrun Nordlándan. Siebrre bargaj vaj sáme galggin boahtet Stuorradiggáj. Válggaj jagen 1924 dagáj dan diet siebrre sierra sámelistav gånnå Henrik Kvandal bajemusán ja Elsa Laula Renberg nuppen sajen. Lissta ij oadtjum ienep gå badjelasj tjuohte jiena, ja dan diehti sjattaj Kvandal sælldát biehtedum.

Henrik Kvandal lij riegádam Fáddnovákken lahkusin Bjerkvijka 23. biejven biehtsemánon 1865 ja jámij 13. biejve basádismánon 1950. Rudáj majt sån lij tjoaggám, manáj sån Elverum åhpadiddjeskåvllåj ja danna sån tjadádij åhpadiddjij eksámenav gidán 1896. Dalutjis gitta jage 1899 rádjáj lij så åhpadiddje Divtasvuonan ja de vas Ivggo suohkanin gitta 1901 jage rádjáj. Bálágin lij sån åhpadiddje 1902 jage rájes gitta jage 1938 rádjáj.

Jagen 1898 vállduj sån muhtem niejdajn gen namma lij Eline Johnsdatter ja gut lij Bálága badje duobddágijs ja gut lij 12 jage nuorap gå Henrik. Såj oattjojga 14 máná, valla dåssju nieljes sijájs dahkin nåv vaj maŋeldisboahtte gávnnut sjaddin.

Henrik Kvandal tjoahkkij subttsasijt, viehka ålov ma ienemuát gávnnujin Ufuohtá dáfojn. Sån aj tjálij ja vattij ålgus sáme álmmuga histåvråv ma sjaddin gålmmå girje. *Gåvvå: Råmså musea/Nora árkijvva.*

"Sami Sentralsearvi" mij lij vuododum jagen 1919, dan siebren lij åvdåsvásstádus gárvvit ja tjadádit dav rijkatjåhkanimev mij lij dan bájken man namma Bonjákas-Bonakas Dænon 10.–12. biejvij snjilltjamánon jagen 1920. Birrusij 110 sábme lij dan tjåhkanimen. Elsa Laula Renberg ja suv ålmåj Thomas, såj aj lijga danna. Sige Elsa Laula Renberg ja siebre njunjusj Klemet P. Solbakken hålajga dan tjåhkanimen nav buosjet degu dållåbuollididdje.

Tjåhkanime rávkalvisá lidjin náv:
Skåvlåjn gånnå li sáme máná,
de galggá åhpadibme árrot sámegiellaj. Vijdábut javladuvvá:
Sámemáná, sij e åhpa dárogielav dajna gå gájkka åhpadibme le dássju jur dárogiellaj. Boatsojæládusá riektá guohtomednamijda ja jåhtembálgájda, da galggi vieleduvvat. Tjåhkanibme válljij vihttasav gudi galggin mannat Vuona rijka guovdásj oajvválattjaj lusi ja åvddånbuktet sáme ássjijt sijáj tjalmij åvddåj: Elsa Laula Stenberg, Helgeláttes, John Haug, Romsås, Klemet P. Solbakken, Porsangeris, Nils Pavelsen, Dænos ja Josef Isaksen, Kárásjågås.

Tjåhkanime maŋŋegietjen de dåhlliduváj allaájggásattjat muhtem siejggaslávggá gåsi lij tjáledum náv: "Iedne vájmmo dat varddá, gå suv mánná ij sidá suv - ietjas iednev - dåbdden dahkat." Náv guhkás lij namálattjat dárojduhttem juo boahtám. *Gåvvå: Nora árkijvva.*

SAMEALBMUG

SJÆRDALASJ-AVIS :: NATIONAL-ORGAN

Nr. 4 | Olgust boatta ovtagærde vakost ja maksa kr. 8.00 jakkodagast | Vadso den 21. oktober 1921 | Utkommer en gang ukendig og koster kr. 8.00 aret | 1. årg.

Sameolbmuk

berrejek dal doallat ovtamielalažžat sin jiečaset lista bæle dal dam vuostasarga.

Manditi stemmet venstre daihe æra partilistai mielde? Maid burid læ venstre ja dak ærrasat bargam samidi —?

Æi maidege ærago adnam sin ålo dušše stemma sjiveten!

Sami sælge læ damragjaid guoddam Hagb. Lund stuoradiggai.

Guoddet damhave din jietjsadet olbma ovdam!

L.

Stem paa samernes kandidater!

Samernes liste

1. Ole Erik Tapio, Suoppanjarg.
2. Per Fokstad, Tana.
3. Josef Isaksen, Karasjok.
4. Klemet Hætta, Kautokeino.
5. Klemet Pedersen, Kolvik, Kistrand.
6. Ole Monsen, Korsfjord, Talvik.

Det er denne liste som alle upolitiske vælgere i Finmarken nu maa samles om.

Vil du Finmarkens ve og vel saa:

Stem paa „Samernes kandidater"!

Vi faar

stadig forespørsler fra abonnenter som klager over at bladet ikke kommer dem ihænde. Vi ekspederer her bladet til alle abonenter under den noieste kontrol, og kommer ikke bladet frem, ligger ialfall ikke feilen hos bladets ekspedisjon, men et andet sted, men hvor?

Til Abonnenterne!

„Samealbmug" er hittil utkommet i 3 nummer, og da kvartalet først begyndte i oktober, blir dette halvnummer at betragte som et ekstra valgnummer.

Redaktionen.

Stuorradigge válljimijda jagen 1921 dahkin sáme Finnmárkon allasisá listav majt gåhttjun "Samernes liste" (Sámij lissta). Danna åvddåla válljimij de vuododuváj muhtem ávijssa man namma lij "Samealbmug" gåsi vissjalijt tjáleduváj gå lij válggarahtjamus. "Dát le dat lissta man birra divna politihkadis jienastiddje Finnmárkon galggi tjåhkanit. Jus sidá Finnmárkkuj buorev: De jienasta "Sámij ájrrasassájt"! Per Fokstad gut lij nuppát sajen listan, sån lij huj buossje gå lij válggarahtjamus. Lissta oattjoj dåssju gallegasj jienav ja ávijssa de någåj snjuktjamánon jagen 1922.

Jávo-Erke – Ole Erik Tapio (1867–1935) Buolmmágis lij bajemusán litan. Sån lij oasestiddje, girkkodålkkå j aj suohkanoajvve Buolmmága suohkanin avtav válggagávdav. *Gåvvå: Nora árkijvva.*

Roandemin 1921 – Dát gåvvå le rijkatjåhkanimes Roandemin giesset 1921. Tjåhkanibme lij dal åvddemusát oajvválattjaj. Sámijn de ællim heva dahkamuhá tjåhkanime programmajn jali gåktus tjåhkanibme tjadáduváj. Dássju akta ájras lij Finnmárkos: Ælloniekke Petter Nilsen Banne, Unjárgas. *Gåvvå: Råmså musea/Nora árkijvva.*

Jagen 1924 rájaj åhpadiddje **Per Fokstad** (1890–1973) muhtem sáme skåvllåplánav Párlamentáralasj skåvllåkommisjåvnnåj vaj sámegiella skåvlån luvluj nanniduvvat.

Stuorradigge lij dat, mij lij nammadam kommisjåvnåv jagen 1922 ja dassta båhtin tjielggidusá jagen 1926 (I) ja jagen 1927 (II). "Skåvllå dat viertti vieledit mijá ulmusjtjærddalasjvuodav (násjonálitiehtav)" tjálij Fokstad.

Per Fokstad evtudus rájaduváj guláskuddamij duola degu Finnmárko skåvllådirektørraj, gut ienebut berustij persåvnåv ienni gå ássjev: "Åhpadiddje Per Fokstad le buosjes hasodiddje sámegielav sisi oadtjot skåvllåj, girkkuj, rievtes-dåjmadahkaj, ja suohkanij, fylkaj ja stáhta háldádusájda... Muv miela milta le dat várálasj gæhttjalibme majt dal åhpadiddje Fokstad nammadallá ja ulmusj gal viertti viehka snivva ájádallat, åvdås álgov dahká... Dát Per Fokstad skåvllåpládna ij le ajtu mige ietján gå juoga mij le bådestam dålutjis Stockfletha ájges..."

Kommisjåvnnå ij doarjodam Fokstad skåvllåplánav. Dárojduhttem dat viertti mannat åvddån dajna gå åvvå sámeálmmuk, sij li hiebdes ulmutja ja dan diehti gå sámekultuvrav ij maná gåktuk tsieggit bajás..." *Gåvvå: Nora árkijvva.*

Vuona Ællosámij Rijkasiebrre 1953
Máŋŋela nuppe værálda doaro, de vas bådij orgániserima barggo ållåsijt jåhtuj.

Gå Vuona Ællosámij Rijkasiebrre – (NRL) formálalattjat sjattaj vuododum Råmså stádan 30. biejve biehtsemánon 1948, de lij dille náv: Sámevälde bælostin sijáv gudi sihtin æládádussiebrev boatsojsujto diehti. Da gudi vuojtádallin sidji, da lidjin sáme gudi sihtin siebrev divna sámijda lehkus sijá æládus makkár såjtij. Tjoahkkáj sij lidjin dåjmalasj juogus gudi tjåhkanin Mosjøan guovvamánon 1947. Danna sij de evtudin vuododit siebrev majt nabddin Vuona Sámij Rijkasiebrre.

NRL vuostasj njunnjusj sjattaj Lars Danielsen, Daniel Mortensona bárnne gut lij jábmám jagen 1924. Jahket maŋŋáj, jagen 1949, vattij Lars njunnjusjvirgev vielljasis, Paul. Gåvvå le NRL rijkatjåhkanimes Rørosin 1953. *Gåvvå: NRL árkijvva/Nora árkijvva.*

Oslo Sáme Siebrre 1948
Jagen 1948 24. biejve ådåjakmánon vuododuváj Oslo Sáme Siebrre. Siebre álggididdje da lidjin sáme studenta ja ietjá sáme nuora Oslon. Sij sihtin joarkket bargov majt "Sami Sentralsærvi" vierttij hiejttet, bargov giella- ja kulturgatjálvisáj.

Jahketjåhkanimen 27. biejve basádismánon 1951 de siebrre sjattaj vuododum degu rijkasiebrre gájkka vuona sámijda, "Sámi Særvi – Samisk Selskap". Muhtema gudi ællim sáme, sij sehkanin bargguj. Ienemus dåjmalattjaj siegen lij Asbjørn Nesheim, gut maŋŋela sjattaj sáme giela ja kultuvra professor. Nubbe lij Guttorm Gjessing, etnográfalasj professor.

Gåvvå le tjåhkanimes gå Oslo Same Siebrre vuododuváj 1948. Gårobieles: Stud.mag.art. Thor Frette, Kárásjågås, stud.jur Hjalmar Pavel, Dænos, Samuel Balto, Kárásjågås ja Ole henriksen – Hætta, Guovdagæjnnos. *Gåvvå: Nora árkijvva.*

Sara Klemetsen Hætta

Katrine Johnsen

Vuostasj sámegielak sáddak

Jagen 1933 mierredij Stuorradigge muhtem lágav mij javlaj juhte gájkka sáddima radio baktu galggin árrot stáhta dåjma. Maŋŋela sæmmi jage vuododuváj "Norsk Rikskringkasting – NRK". Finnmárko Sáddim rabáduváj jahket maŋŋáj, jagen 1934, Tjáhtjesuollun.

Dan ájgij lij sjaddam vuododum muhtem jåhttesámij siebrre gånnå dåssju gallegasj sebrulattja. Dat siebrre lij dat, gånnå Lars Johnsen Gaup lij åvddågietjen, mij guládij NRK - ajn ja vájnnodij oadtjot rádiosáddagijt sámegiellaj.

Vuostasj sámegielak sáddak gulluj Råmså stádas 8. biejve basádismánon 1946 klåhkko 16.40-1700. Sáddaklanján tjågkkåhij dalloj Sara Klemetsen Hætta gut lij Guovdagæjnos. Sån lij dalloj oahppe muhtem skåvlån Råmså stádan. Gå bådij 1. biejvve snjuktjamánon 1948, de álgijga guovtes dajt sámegielak sáddagijt, Katrine Johnsen ja Edel Hætta Eriksen. Goappatja lijga dalloj oahppe åhpadiddje-skåvlån Råmså stádan. Katrine Johnsen, Alle-Deatnu ja Edel Hætta Eriksen, Guovdageaidnu.

Jagen 1976 jådeduváj "NRK-Sámeradio" Råmså stádas gitta dåk Kárásjåhkåj. Dalloj de máhtij sáddamnjunnjusj Torolf Elster duodastit juhte værálda vuostasj sáme radiokåntåvrrå lij vuododum, ja ajtu vil ålles dilláj degu oalle bájkálasj kontåvrrå.

Ájggemålssom bådij Vuona rijka sámepolitihkan

Maŋenagi gå vehik ájgge manáj, de sattaj dárbbo vijddásasj guoradallamijda birra sáme árrombájkij, æládusruhtadilij, kultuvrra ja åhpadusá Vuona rijkan. Dat dárbbo lij sige prinsippalasj ja práktihkkalaj. Muhtem stáhtalasj komitea Suoma rijkan lij juo jagen 1951 ásadam vijdes guoradallamav sámij vidjurij birra Suoman. Finnmárko ráde (vuododum 1953), "Sámi Særvi" ja Vuona Ællosámij Rijkasiebrre – (NRL), sij guládin oajvválattjaj ja vájnnodin oadtjot dagádum dakkár guoradallamijt Vuona rijkan.

Girkko-ja åhpadusdepartemænnta (GÅD) nammadij komiteav mij galgaj guoradallat gatjálvisájt sosiálalasj, kultuvrralasj ja ekonomalasj dile birra sámij lunna. Maŋŋela dat gåtjoduváj "1956-jage sámekomitea".

Komitea nammaduváj maŋŋela gå rádiosáddimij oajve Kaare Fostervoll lij guládallam depártementajn. NRK sidáj tjielgga ulmev tjielggidum stáhta bieles gåktus barggat sáme sáddagij boahtte ájge. Dan diehti guládallam. Komitea ájras ja Finnmárko ráde njunnjusj Per Fokstad le giehttum komitea esski nammaduváj gå sån lij tjåhkkidam årutjit stáhtaráde kontåvrån.

Komitea mándáhtta jali gåhtjodus sattaj náv: "Guoradallat sebrudak gatjálvisáj prinsihpalasj bielijt ma gulluji sámijda. Ja evtudit konkrehtalasj ruhtalågo ja kultuvrralasj dåjmajt maj baktu sáme luvluj sjaddat tjiehpebu ållåsijt viesutjit sebrudagán."

Komitea árvvalus bådij jagen 1959. Komitea evtudij politihkav mij lij åvvå ietjálágásj gå dålusj dárojduhttempolitihkka. Komitea vuojnij máhttelisvuodajt sáme kultuvrraj ja sebrudakiellemij åvddånit, dåssju valla jus stáhtta vaddá buorre åvddånim máhttelisvuodajt.

Stuorradigge giehtadaláj komitea guordallamav jagen 1963. Stuorradigge dagáj dåssjen moadda dajs formálalasj buorgulvisájs ma lidjin guojna- ja sámegiela vuosstáj. Valla esski jagen 1967 bådij sámegiel åhpadus skåvlå sisi degu juoga majt gæhttjalit. Jagen 1969 sjattaj vuodoskåvllåláhka rievdadum nav vaj sámegiella oattjoj formálalasj sajev degu fáhka såvlån

1956-jage sámekomitea. Åvdån gårobieles sámesunnde Peder Hagen, Sáltovákkes, komitea tjalle dåjmadakoajvve Erland Aalde, GÅD, njunnjusj professor Asbjørn Nesheim, Oslo, skåvllåjådediddje Per Fokstad, Dætno. Maŋŋelin gårobieles Ælloniehkke ja Vuona Ællosámij Rijkasiebrre – (VÅR) åvddågiehtje Paul Danielsen, Meråker, skåvllåinspektørra ja suohkanoajvve Kárásjågå suohkanin Ludolf Lind Meløy, lænska ja suohkanoajvve Guovdagæjnnon Arvid Dahl, værrooajvve ja suohkanoajvve Porsangerin Hans A. Opstad ja professor ja "Sámi Særvi" njunnjusj Guttorm Gjessing, *Oslo*.

Gåvvå: Vuona ulmusjmusea/ Nora árkijvva.

Sámekonferánsas Jåhkåmåhken jagen 1953
Tjaktjat jagen 1953 lij akta nuorttalasj konferánssa sáme gatjalvisáj birra Jåhkåmåhken Svierigin. Konferánssa buvtij åvddån duodalattjat juhte sámij dille galggá gehtjaduvvat degu nuorttarijkaj aktisaj ássje. Gudi åvdemusát dáv konferánsav ásadin lidjin sáme sebrudagá: "Sámi Særvi-Samisk Selskap" Vuonas, "Same-Ätnam" Svierigis ja "Lapin Sivistyseura" Suoma rijkas.

Konferánsan välljiduvvin gaskaájggásasj komitea – akta juohkka rijkas, Vuonas, Svierigis ja Suomas. Komiteaj ulmme lij åvdedit dav nuorttalasj aktisasjbargov mij lij degu álgatjime sáme æládus- ja kultuvrragatjálvisáj birra. Komiteaj barggo lij nav ruvva gå máhttelis evtudit njuolgadusájt dan ájgodum aktisasj nuorttalasj ráde sáme gatjálvisáj hárráj. Barggo lij aj gárvedit ådå nuorttalasj sáme konferánsav.

Nubbe nuorttalasj sámekonferánssa lij Kárásjågån jagen 1956. Danna sjattaj Nuorttalasj Sámeráde (dálla: Sámeráde) formálalattjat vuododum. Dalánagi álgij dat ráde barggat giellagatjálvisáj ja välljij "kulturbáhkokomiteav" gen barggo galgaj årrot ådå bágojt gávnadit sámegiellaj.

Sámekonferánssa galggá ásáduvvat fært nælját jage ja dat le Sámeráde alemus mierrediddje orgádna. Sámeráde dat le aktisajbarggoorgádna sáme orgánisásjåvnåjda Vuonan, Svierigin, Suoma rijkan ja Gárjjelrijkan. Uddni li ráden 15 ájrrasa ja Sámeráde njunnjusj le Sámeráde presidænnta. Håldádusbájkke le Kárášjohka.

Gåvvå le sámekonferánsas mij lij Jåhkåmåhken jagen 1953. Gårobieles nummar guokta Hjalmar Pavel, Dætno-Tana, Han J. Henriksen (1903–1977), Fanasgieddi, Per Idivuoma (1914–1985), Láttivárri, Israel Ruong (1914–1985), Arjapluovve-Arjeplog, Asbjørn Nesheim, Oslo ja ållo oalgesbielen Karl Nickul, Helsinki. *Gåvvå: Nora árkijvva.*

Hætta Suoman gånnå lij sámekonferánssa jagen 1968. Dála li nieljes gudi ságastalli "sámeassjij" birra. Gårobieles: Åhpadiddje Nils Jernsletten, Deatnu-Tana, Israel Ruong, bihtámsábme ja ákádemikkár Svierigis, åtsådiddje Karl Nickul, Suobma ja Reidar Suomenrinne, sámepolitihkkár Ohcejohka-Utsjok Suomán. *Gåvvå: Odd Mathis Hætta/Nora árkijvva.*

Sámeslávggá mij dåhkkiduváj Sámekonferánsan mij lij Åre suohkanin, Svierigin jagen 1986. Slávggá le hábbmidum sábmelasj dájddaris gen namma Astrid Båhl, Skibotnås Råmså fylkan. Oajvvegåvvim slávgán le vietjadum sáme goabdás ja dat divtas "Biejve bárne" majt oarjjelsábme Anders Fjellner (1795–1876) le tjállám. Dan divtan gåvvi Fjellner sámijt degu sij li biejve bárne ja niejda. Gievlle vuoset mánov ja biejvev. Biejve gievlle le ruoppsat ja máno gievlle le alek. Slávgan li da sábmelasj bájno ma li ruodná, visská ja alek. *Gåvvå: Nora árkijvva.*

Vuona Sámij Rijkasiebrre (VSR) vuododuváj jagen 1968
Maŋŋela Sámekomitea árvvalusa mij bådij jagen 1959 ja mij dåhkkiduváj Stuorradikkes jagen 1963, de dáhpáduvvá degu sámepoiltihkalasj ilmme lij ællám. Ja dan politihkan de sjaddá riektáj birra gatjálvis, degu muhtem ájnna ladás. Ájnnasamos ságastallamsadje de galgaj sjaddát Vuona Sámij Rijkasiebrre (VSR) mij vuododuváj jagen 1968. Sámesebrudagá ma båhtin vuododimtjåhkanibmáj, da lidjin Kárásjågå sámesiebrre, Dæno sámesiebrre, Porsáŋggu sámesiebrre, ja Guovdagæjno sámesiebrre. Ulmmepárágráfan javladuváj tjielgga juhte VSR galgaj vuosstájbarggat dalusj giellanákkov, sosiálalasj diskriminerima ja kutuvrralasj vuolusduolmmoma. Ja åvdedit aktisasjárvov ja avtadássásasjvuodav.

Gåvvå le VSR-vuododume tjåhkanimes Guovdagæjnon basádiamáno 30. biejve. Gåro bieles Hans J. Henriksen, Fanasgieddi, Mikkel Gaup, Máze, Marit Stordahl, Kárásjohka, Peder Andersen, Porsáŋgu, Hans Hansen, Porsáŋgu, Olav Guttorm, Kárásjohka, ja Per Fokstad, Deatnu. *Gåvvå: Odd Mathis Hætta.*

VSR (NSR) -stivra tjåhkanimes Kárásjågån gålgådismánon 1973. Gårobieles sadjásasj njunnjusj Peder Andersen, Porsáŋgu, stivrraájras Alf Isak Keskitalo, Guovdageaidnu, njunnjusj Regnor Solbakk, Deatnu, ruhtadiddje Edel Hætta Erksen, Guovdageaidnu ja VSR (NSR) tjálle Johan Klemet Kalstad, Guovdageaidnu. *Gåvvå: Odd Mathis Hætta/Nora árkijvva.*

ČSV-seminára 1970

Maŋŋela gå VSR (NSR) lij vuododum, de bådij muhtem lihtadus man namma lij CSV (aj gåhtjodum dat ådå såme lihtadus) masi nuorra såme sehkanin, sij gudi lidjin ájn skåvlåjt vádtsemin.

Birrusij 40 sábme, ienemusát studenta, tjåhkanam Guovdagæjnnuj javllamáno 9.–12 biejvij ságastalátjit ájggeguovdelis såme ássjij birra. Giella, åhpadus ja åtsådibme, da lidjin ájnas temá dan seminára. Seminárra válljij juohkusav mij galgaj guordallat jus máhttelis juoktá oadtjot jåhtuj såme åtsådiminstituhttav. Ássje lågŋiduváj Sámekonferánsan jagen 1971. Guokta jage maŋŋela de lij sjaddam Nuortta rijkaj såme instituhtta, ádressa Guovdageaidnu. Dan vuostasj direktørra lij Aslak Nils Sara, Kárášjohka.

Dan seminára huomahij nágin, Johan Jernsletten, tjuorvasbágov majt nabdij ČSV. Čájet sámi vuoiŋŋa! (Vuoset såme vuojŋanav!)

Divna gåvå: Nils Jernsletten.

Marit Oskal, Inga Ravna Eira ja Johan Albert Kalstad.

Andreas Njarga, Ole Henrik Magga ja Maj-Lis Skaltje.

Sverre Fjellheim, Aage Solbakk ja Per Jernsletten.

Seminára maŋŋela 21. biejve javllamánon sjattaj dát tæksta gatsostum Guovdagæjno suohkanhuodnaha siejnneávijssaj.

VET DU

— at en intellektuell og en sameprofet er den samme?

— at de såkalte intellektuelle nå planlegger en revolusjon, og som de sammenligner med Lars Jakobsen Hætta & Co. for 118 år siden?

— at de intellektuelle består av akademikere og studenter og teoretikere som ikke har noen som helst støtte av «den tause majoritet»?

— at de kritiserer det som dyktige kommunepolitikere i Karasjok og Kautokeino gjør, uten at de selv har noen alternativ eller kurs, og

— at det viktigste for dem er å KRITISERE?

— at de videre har dannet en intellektuell «klikk» som nylig avholdt et såkalt «seminar» — lukket sådan — i vår kjære Kautokeino?

— at de intellektuelle for alvor mener at det er de som skal «verge» samene mot den onde selv, nemlig ola nordmann, og at de nå på den måten ødelegger det gode forholdet mellom same og «ikke-samer» — et forhold som alltid har eksistert i beste velgående.

VET DU hva resultatet ble av det lukkede seminaret 'som nylig ble avholdt her? Nei, det vet ikke vi heller — og aller minst de selv.

(Fra Kautokeino kommunehuseta veggavis 21. des. 70.)

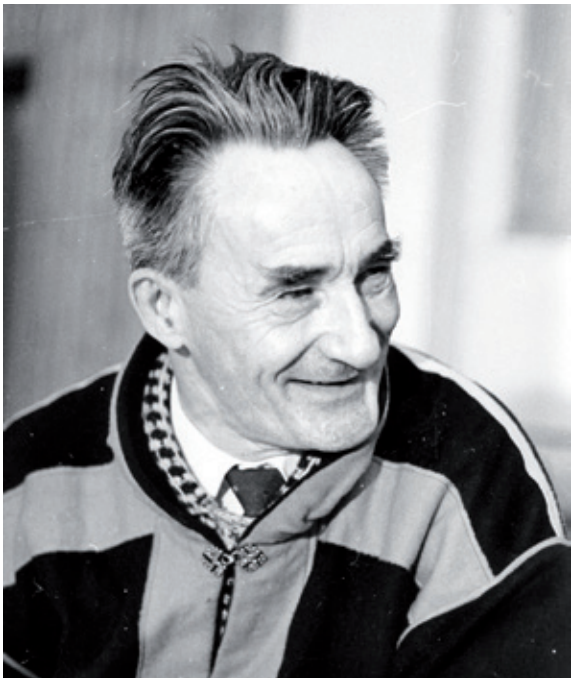

1970-tálla: Sámepolitihkalsj gidá dan sáme lihtadussaj man namma lij ČSV. Sáme dájddára sihtin juojddá vuosedit ietjasa bargoj baktu. Nuorra sáme sihtin ruopptot majt lidjin massám. Nav gåktus dájddár Synnøve Persen javlaj: "Mij sidájma ruopptot mijá ednamijt, mijá gielav, mijá iesjárvov, mijá kultuvrav, mijá æjgojt. Mij sidájma ruopptot gájkka mij lij váldedum mijás jahketjuodij ålluj". De degu ådåsis ællájin: Duodje ja juojggam, gåvvådájdda ja tjuolos, girjálasjvuohta, åhpadus ja åtsidibme.

Giellapolitihkka, dat sjattaj degu guovdásj kulturpolitihkalas ássje sáme lihtadussaj. Giehttjit Sámekonferánssa Jielleváren, jagen 1971, válljij giella nammadusáv mij galgaj duola degu evtudit aktisasj nuorttasáme tjállemvuogev. Ådå aktisaj nuorttasáme tjállemvuohke dåkkiduváj Sámekonferánsan mij lij jagen 1978. Ja dat de dåhkkiduváj almmulattjat Vuona rijkan jagen 1979. Oarjjelsáme tjállemvuohke dåhkkiduváj åhpadusgirjje normállan jagen 1978 ja julevsáme tjállemvuohke jagen 1987 Vuona rijkan.

Sáme girjálasjvuodan sjattaj huj tjielgga åvddånibme. Sáme girjálasjvuoda seminárra sjattaj ásadum Sirmmán, Dænon tjaktjat jagen 1972. Akta ájnas tiebmá lidjin dale da sáme bokstáva ČSV (ma vuostasj bále nammaduvvin muhtem seminára mij lij Guovdgæjnon åvddåla javlaj jagen 1970). Seminára oasseválde galggin måk dahkat tjuorvasbágojt ja divtajt dale daj bokstávaj vuodo nanna. Dale da divta, da duottin kultuvrralasj mihásvuodav ja avtamielakvuodav.

Akta dajs gut álgadij dav seminárav lij mihtos sáme sárnnediddje ja ávijsa Nuorttanáste redáktøra Anders Guttormsen (1908–1978). Sån moalgedij náv: "ČSV galggá dássta duohku álmmuga lunna sjaddat degu dåbddosignálla, degu hasodus, doarrohuvkas, ráfálasj buorástahttem, diehtalambáhko. Galggiduvvá degu morálalasj doarjodibme unneplåhkuj, galggá årrot degu ája gåstå båhti ienep ja ienep huomáhime.

Jagen 1975 åvddånbuvtij Anders Guttormsen muhtem tjoahkketjállagav man namma lij "Jurdagat ja sánit" (Ájádusá ja bágo), tjoahkketjála gånnå ådåájggásasj ja åvdepájggásasj sáme divta. Gå sån dievdij gietjavlåkjage, den sån oattjoj Gånågisá gålle ánssidummedáljav. *Gåvvå: Nora árkijvva.*

Vuostasj mánájgirjje tjáledum sámegiellaj
Mary Áilonieida Somby (riegádam 1953) sámedáro girjjetjálle, drámátihkkár ja gåvvådájddár gut le Sirmmás, Dænon. Jagen 1976 dagáj sån tjállemálgov muhtem mánájgirjijn man namma le "Ámmul ja alit oarbmælli" (Ámul ja alek oarbbinbielle). Dat lij vuostasj mánájgirjje tjáledum sámegiellaj åvvå goassak.

Sáme musihkka
Gå sáme kultuvrra degu tjuodtjánij 1970-tállan, de lij sáme musihkka dassta ájnas oasse. Áillohaš – Nils Aslak Valkeapää lej suoma-sáme moattedájddár. Sån lij dåbdos ietjas diktima, lávlloma, juojggama ja gåvvådájda baktu. Sån máhtij ållu degu tjadnat gitta ietjas gulldalidjijt gå sån juojgaj. Jagen 1991 lij sån vuostasj sábme gut oattjoj Nuorttalasj ráde girjálasjvuoda guddnebálkáv.

Áillohaš – Nils-Aslak Valkeapää. Govva: *Noras arkiiva.*

"Deatnogátti Nuorat" (Dænogátte Nuora) sjaddin sieldes åvddediddjen ådå sáme suohtasmusihkkaj. Badjel 20.000 vuobdeduváj sijá vuostasj skieros mij aj lij siegen danna majt gåhttju "Norsk toppen" (Vuona bajemusán gå lågåduvvá man ållo). *Gåvvå: Bård Gudmund Hansen, Finnmarken/Nora árkijvva.*

Rahtjamus Áltá-Guovdagæjno jågå dulvvadime hárraj. Aktak aktutjuodtjo ássje ij le goassak dahkam nav rijdov ja rahtjamusáv gå Áltá-Guovdagæjno jågå dulvvadibme. Vuona rijka oajvválattja buktin åvddån juo jagen 1968 ájggomusáv dulvvadit Áltá-Guovdagæjno jågåv nav vaj årrombájkke Masi lij gáhtot tjatje vuolláj. Åvvå bajkke lij de gáhtot dåk. Årrombájke årro ja sáme orgánisásjåvnå de validin ja mannin ållu divna dulvvadime vuosstáj.

Stuorradigge mierredij dulvvadimev 30. biejven basádismánon jagen 1978, valla dulvvadibme ij de galggam nåv ållo gåk ájggom lij álgos. Valla mierredus dagáj huoman moatte jahkásasj rijdov ja garra ságastallamijt. Ienemus dåbddusa sjattajga då guokta nælggodiddje Oslo stádan gålgådismánon jagen 1979 ja guovvamánon jagen 1981. Sæmmi dåbdos aj gå nágin gæhttjalij bávkkalit muhtem råvev Áltán. Sæmmi dåbdos sjattaj aj vuossteháhko ja demonstrásjåvnå sige Vuonan ja ålggorijkajn. Ij unnemusát dåbdos le gå sáme nissuna tjåhkkidin stáhtaministara Gro Harlem Brundtlánda kontåvrråj gåstå sij e mannam ålgus. Dat lij 6. biejve guovvamánon jagen 1981. Nissunij njunnjusj lij Ellen Marit Gaup Dunfjeld, Áltá.

Aksjåvnåj birra sjattaj stuorra berustibme ålggorijkkalasj mediájn gå rijddo lij ållu garrasamos. Da gudi sihtin jågåv gádjot, etjin sij vuojte doarov dulvvadime vuosstáj. Valla moadda sáme li javllam náv: "Mij massijma slágav, valla vuojtijma doarov." Ånigattjat gehtjadum de massin sáme doarov, valla guhkebut gehtjadum de oattjun sij åvvå álmmugijt ietjasa bælláj.

Tjavtjan 1979 tsieggijin muhtem sáme loavddagav danna Stuorradikke ålggolij dajna gå sihtin vuosedit ietjasa vuossteházov Áltá-Guovdagæjno jågå dulvvadime hárráj. Gåro bieles Nils Mikkelssen Gaup, sámeradiojournálissta Suomas, Jusse Högman, Anders Sara, Niilas A. Somby, Jorunn Eikjok, Mikkel Johansen Hætta, Mikkel Anders J. Gaup ja Mikkel Eira. *Gåvvå: Scanpix.*

Sáme demonstránta Stillán sáme slávgájn mij hájn ij lim dåhkkidum almmulasj sáme mærkkan. *Gåvvå: Scanpix.*

Sámedigge

Sámij vuossteháhko dale daj jagij 1979, 1980 ja 1981 dat lij åvvå garras. Dan diehti de lidjin dejvadime Ráddidusá ja sáme orgánisásjåvnåj gaaskan. Ja båhtusa tjuovvun. Ráddidus nammadij guokta juohkusa ma galgajga guoradallat sámij kultuvrralasj dilev ja sámij rievtesvuoda viddjurijt: Sámeriektájuogos ja Sámekultuvrralasj juogos. Sámeriektájuogos bijaj åvdemussan ietjas tjielggidusán vaj ulmusjvälljidum orgádna galgaj sjaddat sámijda. Sámeriektájuogos ållij ja bigodij vuostasj oasseguoradallamav juo jagen 1984. Ja dat bijaduváj vuodon gå Stuorradigge jagen 1987 mierredij sierra sámelágav "Láhka Sámedikke ja ietjá sáme rievtesdilij birra." Dan diehti ham de vuododuváj Sámedigge. Jahket maŋŋáj mierreduváj Vuodolága § 110a mij javllá náv: "Stáhta Oajvválattjaj vielgge le Máhttelisvuodajt gárvedit nåv vaj sáme Álmmugjuogos máhttá nannit ja åvdedit ietjas Gielav, ietjas Kultuvrav ja ietjas Sebrudakviessomav." "Sámegiellaláhka Vuona rijkan" mij mierreduváj 21. biejve javllamánon 1990, dat le duodde 1987-jahkásasj sámeláhkaj.

Ájggomusjá milta de galgaj kommunalministar rahpat Sámedikkev allaájggásattjat, valla de sehkanij **Gånågis Olav** ja mierredij sån iesj galgaj rahpat dikkev. Sån ham huoman galgaj liehket danna gå lij stuorra dáhpádus mij

rahpam sjattaj. Dajna vuogijn de vattij Gånågis Sámediggáj dakkár formálalasj stáhtusav masi aktak algos ællim årrum miellusa. (Frank Aarebrot 2014). *Gåvvå: Nora árkijvva.*

Sámedikke barggonjuolgadusá: "Sámedigge galggá nannit sámij politihkalasj dilev ja åvdedit sámij sidodijt Vuona rijkan ja de vil barggat vaj máhttelisvuoda gárveduvvi nåv vaj sáme máhtti nannit ja åvdedit ietjasa gielav, ietjasa kultuvrav ja ietjasa sebrudakviessomav."

Sámedikke vuostasj Sámediggeráde. Gårobieles Ole Henrik Magga, sámedikkepresidænnta, ja de rádeájrrasa Mary Mikalsen, Trollvik, Ella Holm Bull ja Lennart Mikkelsen. *Gåvvå: Davvi Girji árkijvva.*

Suoma sámedigge
Suoma rijkan sjattaj vuododum "Sami parlamenta" jagen 1973. Jagen 1996 dåhkkiduváj láhka mij javllá jage 1996 rájes galggá duon bágo "parlamenta" sadjáj tjáleduvvat "Sámidiggi" (Sámedigge). Gåvvå vuoset gå Sámedigge rabáduváj jagen 1996. Åvddåbielen gårobieles: Suoma rijka presidænnta Martti Ahtisaari ja Sámedikke presidænnta Pekka Aikio. *Gåvvå: Nora árkijvva.*

Svieriga sámedigge
Gåvvå vuoset gå Sámedigge rabáduváj Gierunin 1993. Sámedikke håldádus dat gávnnu Gierunin. *Gåvvå: Nora árkijvva.*

Gå Sámedigge rabáduváj 7. biejve gálgádismánon 1997, de hálaj S M Gånågis Harald V návti: *"Vuona stáhtta le vuododum guovte ulmusjtjerda duobddágij nali. Sámij histåvrrå le gådedum ållu tjoahkkáj Vuona histåvråjn. Uddni vierttip mij luojádit dav iehperiektáv majt Vuona stáhtta le buvtahattám sáme álmmugij dan garra dárojduhttema baktu. Dan diehti le Vuona stáhtan sierralágásj åvdåsvásstádus gárvedit máhttelisvuodajt nåv vaj sáme máhtti tsieggit allasisá nanos ja viesso sebrudagáv. Dat le vuodo rievtes mij le sámij gudi li årrum ietjasa bájkijn huj mælggadav ájgij ålluj."*

Sámedigge 2015–2019. Åvddåbielen, goalmát gårobieles: Sámedikke presidænnta Aili Keskitalo. *Gåvvå: Sámedigge.*

Aktidum násjåvnåj (AN) bissovasj forum álggoálmmugij ássjij diehti, dat le rádevadde AN - ruhtalasj - ja sebrudakráde. (ECOSOC). Forum galggá vaddet rádijt ja hásstalusájt dakkár ássjijn ma duohtti værálda álggoálmmugijt mij gullu sijá ruhtalasj ja sosiálalasj åvddånibmáj, sijá kultuvra, åhpadusá, varresvuoda ja ulmusjriektaj. Vuona rijkka le årrum buosjet siegen bargon vaj lij sjaddat dakkár álggoálmmugij forum. Vuostasj tjåhkanimrájddo aneduváj 13. biejves gitta 24. bæjvváj moarmesmánon 2002. Åvdep sámediggepresidænnta Ole Henrik Magga válljiduváj degu foruma vuostasj njunnusj. *Gåvvå: AN-árkijvva.*

Bjørg Evjen

Peder Finnesen
vuostasj sámepolitihkkár julevsáme guovlojs

Jagen 1924 dagáj Ofoten Samelag ietjas listav Stuorradiggeválljimijda oassen Gårobelludagás. Peder Finnesen Divtasvuonas lij goalmádin listan. Sån lij vuostasj sábme julevsáme guovlos guhti ietjas politihkalattjat merkajdahtij sebrudagán.

Peder Finnesen lij Smájles Måske lahkusin, gånnå familja viesoj unnes ednambargos ja guollimis. Sån lij riegádam danna, suv ægjgáda lijga Jon Finnesen (1858–1943) Smájles, Ráhkaj máttos, ja Kristine Olsdatter Buorgos Stuorvuolnán. Peder lij válldum Kaja Amundsdatter Gurágijn. Duodden ednambargguj ja guollimij lij sån aj ælloniehkke, degu áhttjes, ja avtav gaskav lij sån "lappeoppsynsmann". Peder lij årrum dåjmalasj bájkálasj politihkalasj bargon, nåv gå Divtasvuona suohkanstivran moadda ájggegávda, gånnå sån lij sámij ájras. Sån lij aj sebrulasj siebren "Nordre Saltens samefolkets venstrelag" (Evjen 1998, s.238)

Listan Stuorradiggeválljimijda lijga ålmåj ja nissun suv åvdån, gudi goappátja lijga merkajdahttám sámepolitihkalasj bargon, Elsa Laula Renberg Helgelándas ja Henrik Kvandahl Bálágis.

Renberg lij åvddåmanne sáme organiserimijn oarjjelsámij guovlon. Oarjjelsámij bájkijn álgeduvvin organiserima Svieriga bielen, ja oabloj Vuona bælláj. Ájggegávdan 1906-1911 doajmmagåhtin binnemusát vihtta sámesiebre, Helgelándan, Nuortta-Trøndelágan ja Oarje-Trøndelágan. Sierra lágásj vijor oarjjelsámij gaskan lij nissunij dåjmalasj oassálastem. Nissunsiebrre Helgelándas Elsa Laula Renbergajn njunnjegietjen lij dat mij dagáj álgov ja tjadádij vuostasj sáme rijkkatjåhkanimev Roandemin guovvamáno 6.-9.biejvijt 1917. Dát sjattaj vuodudahkan sámeálmmuga bæjvváj guovvamáno 6. biejve (Berg j.d.)

Peder Finnesen. Gåvvå: Samemisjonens Arkiv Bårjås 2003

Kvandahl lij ietjá dåjmaj siegen årrum åhpadiddjen Divtasvuonan jagijt 1896-1898. Ufuohtá sámesiebrre vuododuváj jagen 1920 Henrik Kvandahlajn guovddelis ulmutjin. Kvandahla baktu båhtin ájádusá Ufuohtá sámesæbrráj oarjjelsámijs ienebut gå sámijs nuorttalin. Ufuohtá sámesiebrre lij dåjmalamos sámesiebrre Vuonan 1920-jahkelågon (Minde 1995a).

Dá gålmås ællim vuostasj sáme gudi lidjin dåjmalattja politihkalattjat. Isak Saba Unjárgas Finnmárkon åvdedij jagen 1906 sierra sámepolitihkalasj prográmmav man baktu sån välljiduváj. Akta oajvvetjuogga lij nasjåvnåj gaskan ittjij galga liehket vuorrodibme, juogu dal giela hárráj jali ietjá láhkáj. Dakkir ájádus buohtaárvos bisijdij sosialistaj miellaj gudi dalloj lidjin ásadimmudduj jåvsådam nuorttan. Saba välljiduváj Barggijbelludagá åvdås jagen 1906. Valla dajna kultuvrravuojnujn mij lij aj Saban, vuosedij politihkalasj vuojno ællim vuojga mælggadin Gårobelludagás, nåv gåktu historihkkár Regnor Jernsletten la tsuojggim. Madin ådådárogiella galgaj látte bånndurij látte kultuvrraárbev åhpadit, de galgaj sáme mielostahttem sáme kultuvrraárbev bisodahttet. Saba välljiduváj ådåsis jagen 1909, valla ij jagen 1912. Sámepolitihkalasj barggomiella lij ienni unne dajt jagijt ma de tjuovvun (Jernsletten 1986)

Rijkkatjåhkanimen Roandemin 1917 oassálasstin lahkusijt 150 sáme. Ienemusá båhtin Svierigis, Nordlánda ja Trøndelága fylkajs. Dássju akta ájras bådij Tråmsås, guovtes lijga Finnmárkos. Ij la årrum máhttelis gávnnat jus soames lij Divtasvuonas. Ásadiddje sihtit dættov biedjat muodugasjvuohtaj sámeálmmuga ja barggijklássa gaskan ja lahkavuohtaj sosialisstalasj Barggijbelludahkaj. Dat tjelggi man diehti barggij dåbdos håladidd-

je Martin Tranmæl aj oassálastij tjåahkanibmáj. Sån lij gåhtjodum tjåhkanime álgadiddjen sárnnusijn man ájnas organiserimbarggo le. Organiserim ja aktavuohta lidjin majs lij dárbbo vaj gullu ja ietjas ássjijt oadtju åvddån. Morgenbladet:a milta biejaj sån "sámijt duodalattjat vájmusis..." Ávijsa Vuona ja Svieriga oajvvestádajs lidjin aj danna. Stuorra ássjen dahkin ja tjállin dát lij vuostasj bálle gå gæhttjalin "tjoahkkit sámeálmmugav nasjåvnnån" (Evjen 1998 s. 237)

Rijkkatjåhkanibme båsoj ådå hekkav sámepolitihkkaj. Politihkalattjat målsudij politihkka Barggijbelludagá ja Gårobelludagá idelogijaj gaskan, juogu biedjat dættov sámeálmmugij duolmodum "klássan" jali åvdedit sierraláhkáj sáme kultuvrrahiståvrå iesjvuodav. Ufuohtá sámesiebrre vuododuváj jagen 1920, nåv gåktu nammadum åvddåla. Kvandahl: álggodagojn vuododuváj de "Nordre Saltens samefolkets venstrelag". Álgon lidjin 50 sebrulattja. Divtasvuonas lidjin ålos. Peder Finnesen, Smájles, lij aj siegen. Jagen 1924 ásadij Ufuohtá sámesiebrre ietjas listav Stuorradiggeválljimijda oassen Nordlánda Gårubelludagás. Åvdep vállijimijn jagen 1921 lidjin sáme Finnmárkon dahkam sæmmiláhkáj, valla ettjin oattjo avtak Stuorradiggáj. Dálla sihtin Nordlánda sáme gæhttjalit.

Henrik Kvandahl lij aj njunnjegietjen ja lij vuostatjin listan. Maŋep sajen lij Elsa Laula Renberg ja goalmát lij Peder Finnesen Divtasvuonas. Lista namma lij "Nordland fylkes uavhengige, nasjonale folkets valgliste", namma lij Gårobelludagá vuojŋŋanin.. Belludagá prográmman lij ássje, sámij rievtesvuohta oadtjot åhpadusáv sámegiellaj. Vijdábut lij iemedáhperievtesvuohta vierttij aneduvvat sæmmi buohta gå vuodorievtesvuohta, vahága majt boahttsu dahkin tjuohppusijda ålggoeednamijn ettjin galga buohttiduvvat, rávkalvisá ælloguotomav nannit, viste galggin aneduvvat dåssju ællobiebbmon, ja ællobarggoháldadusán galggin liehket sáme ámmátålmmå.

Jienastibme ij lim heva, dåssju 124 ulmutja ålles fylkan dav listav jienastin. Etjin ga Divtasvuona sáme listav doarjoda. Gårubellodahka oattjoj dåssju guhtta jiena. Kvandahl, Renberg ja Finnesen båhtin håjes miellaj, ja tjielggijin sijá miela milta ællim sáme ájn gærggasa tjoahken liehket ássje birra ålggolij guovlluj látte sebrudagán (Evjen, 1998, s. 238)

Sámelihtudis lij oadtjum luodagav åvddågietje åvddåj. Ufuohtá sámesiebrre hiejtij formálalattjat jagen 1925. Valla politihkalasj miella bisoj. Maŋep Stuorradiggeválljimijn 1927 åhtsin sáme aktijbargov sosialistaj, aktijbargov Barggijbelludagájn. Henry Minde le tsuojggim belludagá sámepolitihkalasj prográmma Nordlándan jagen 1927 vuosedij sámelihtudis lij boahtám duostudiddje dilláj, tjállusij nåv gå sáme "iehttsi ráfev ja li

jáhkulattja", ienni gå álmmuk vuosstebiellen, ja "jáhkkogisvuodan rijkkasis ja álmmugij sihtá dat álmmuk ráfen barggat aktan ietjá álmmugijn". Valla dan buohta lidjin aj oahpes sosialisstalasj moallánaga gå sámijn "ælla sissŋálasj klássasieradusá", ja sáme sihtin barggat "rievtesferdukvuoda ja dádjadime diehti álmmugij ja klássaj gaskan" (Minde 1995b).

Dájn válljimijn lij dássju Kvandahl guhti lij dåjmalasj dat gålmmåsis. Etjin ga dán bále oattjo sáme avtak Stuorradiggáj, valla Kvandahl sjattaj lijggeájrrasin. Renberg lij hæjttám politihkas. Sån jámij tuberkulåvsås jagen 1931, 53 jage vuoras.

Válljima jagen 1927 lidjin ilá maŋŋet Peder Finnesenij. Suv politihkalasj viddno ganugij jagen 1925. Dássju 35 jage vuorrasin jámij sån tuberkulåvsås Fredlyan Divtasvuonan. Mujttotjállusin suv birra Waren Sardne 17. nummarin tjálijga Pher Tuuri ja Nils Johan Sarri suv iellema birra návti:

"Finnesen lij akta dajs sámijs gudi diehtin diedo lidjin fámo. Dan diehti lij sån sajev åhtsåm Vágij álmmukullaskåvlån. Dasi duodden. Sån lij poasstaålmåj ja ekspeditørra Sálto dållåháksaganugimsajen Smájlen, Divtasvuonan, Divtasvuona suohkanstivra sebrulasj moaddi sámij ájrrasin. Finnesen lij agev dat guhti njunnjegietjen lij gå sámeássje galggin åvdeduvvat."

Mikal Urheim, statsstipendiat årrum

Sámedigge
bådij moahtte juorrulime maŋŋáj

HISTÅVRRÅFÁGALASJ JA PERSÅVNNÅLASJ MAŊUSGÆHTTJAM VARGGA 50 JAGE MAŊŊELA

Mujttotjála galggá dagáduvvat nielje giellaj: Nuorttasábmáj, julevsábmáj, oarjelsábmáj ja dárogiellaj. Mujttotjála gå li mannam tjuohte jage dalutjis gå lij vuostasj sáme rijkatjåhkanibme Roandema stádan 6. biejve guovvamánon jagen 1917. Muv le vájnnodam juojddá tjállet dan bargo birra majt mån iesj anáv le årrum ájnnasamos sebrudakdoajmma gånnå mån siegen. Mån tjuoldáv de ietjam oasálasjvuodav vuostasj Sámeriektájuohkusa árvvalusán NOU 1984, massta maŋemus sjattaj sáme párágráffa Vuona rijka vuodolágan ja aj Sámeláhka mij javllá njuolgga válljim sáme párlámænnta galggá ásaduvvat. Stuorradigge dåhkkidij Sámelágav avtajienalattjat. Valla åvdås gå ássje Sámedikke birra nåv guhkás bådij, de lij dat mannam moahtte juorrulime tjadá.

VUOSTAK JUOGA TJÁLLE BIRRA

Tjállegoahtet bargo birra gånnå mån iesj siegen årrum – ja gånnå måk muv oasse aktisasj bargos le årrum viehka ájnas – nåv gåk dádjadiddje ulmutja li javllam, dat le galla baludis. Mån lev má belulasj. Valla gå nágina sihti ártihkkalav gånnå li muv ietjam moalgedimvuoge, de guorrasav tjállet dakkár ártihkkalav. Vuojnáv má mån iesj gåktus muv miella guorras dasi majt sij li javllam, gå mån huj guhkes ájgge maŋŋáj galgav mujtudallat gåk lij ánj gájkka dat mij dáhpáduváj. Mån lev juo 84 jage dævddám ja sjaddam viehka vuoras ulmusj. Dan diehti dárbahi dán tjállusa låhkke dádjadit muv vidjurav ja årrot mujna viehka gierddisa dajna gå huj tjielgga vuojnnu gå mån jáhkáv muhtemærráj duohta le dat sivva manen oadtjuv S M Gånågisá ánssidimmedáljav 25. biejven gålgådismánon jagen 2012 ja mij munji gálggiduváj 18. biejve ådåjakmánon jagen 2013 Måsken. Ja duodden vil gå mån tjálav nåv gåk tjáláv.

Mikal Urheim.
Govva: Lofotpostens fotosamling - Arkiv i Nordland.

OAJVVEÁSSJE

Dán ártihkkala oajvveássje le dat mij sjattaj maŋemus mierredus Sámeriektá stuorra árvvalusán NOU 1984: 18. Juogos buvti åvddån avtajienalasj vuodovuojnov dan politihka harráj mij guosská unneplågojda. Dat lij ietjastis majnnodahko. Aktak bihko árvvalus Vuona rijkan ij le nåv snivva ja prinsihpalattjat tjadádum degu dát árvvalus Sámeriektájuohkusis mij dalloj lij degu láhkakomitéa.

Sámeriektájuohkusa árvvalus, dárkkelis guláskuddambarggo dan birra åvvå rijkav miehtáj ja Stuorradikke avtajienalasj guorrasibme vuodolága sámepárágráffaj ja Sámepárlámenta vuododibmáj, dat lij tjoahkkáj ja prinsihpalattjat bálgestjuollam. Ij dåssju Vuona rijkan, valla aj rijkkagasskasattjat. **Værálda åvdemusáj buohta, ij unnep gå nåv.**

Dav mån duostav tjuottjodit dajna gå vuojnáv sámeálmmuk le værálda åvdemusán gå gæhttjap man guhkás dat jåksåm álggoálmmugij máhttelisvuodaj ja riektáj hárráj. Ájggeguovddelis váttesvuoda máhtti dav vargga tjiehkat, valla nuppádis: Buojkulvisá diehti, gånnå ietján væråldin gávnnuji álmmukválljidum lágalasj párlámenta sidjij gudi li geográfalasj sæhkálakkoj árro álmmuga?

Vuona rijkka le rátifisijrrim duola degu Europealasj almasjrievtesvuoda konvensjåvnåv ja ILO-konvensjåvnåv nummar 169. Rátifisijrrit le gå násjonálalasj tjoaggulvis dåhkkiida. Rátifisijrridum konvensjåvnnå, dasi le vattedum vuodolága tjuovvo vuohke, mij merkaj juhte konvensjåvnnå le vuona láhka. Ja duodden vil: Jus dakkár konvensjåvnnå ja nágin sierraláhka boahteba vuosstálakkoj, de konvensjåvnnå manná åvdån. Vaj Vuona rijkan nåv galggá, le Stuorradigge mierredam Almasjrievteslága baktu mij dåhkkiduváj 21. biejven moarmesmánon jagen 1999.

Mån nammadav ietjá ådå sjivnjádusájt ma li værálda åvdemusán, dá bále viedtjadum girjálasj bálgestjuollam bargojs. Bálgestjuollam dan baktu mij muv mielas le "girjálasj juodna" mij le jienav vaddet iehtjádij "jienadis gielajda". Dat vuohke le joarkedum ållesvuoda rádjáj biedjisgárjjela girjjetjálles **Svetlana Aleksijevitsj** suv girjen "Doaron ij le makkárik nissuna muohto". Dat girjje vattij sunji girjálasj Nobela guddnebálkáv 2015. Ja vil duodden lågŋij suv sæmmi allagij gå gárjjela åvdemus girjjetjálle duola degu Dostojevski ja Tolstoj.

Gå galggá giehttot gåktus Sámedigge sjivnnjeduváj, de le huj dárbulasj dav giehttomav **anedit prisihpalasj ajádallama allagin.** Dat vuohke lij dat ájnna máhttelisvuoda balges tjada dan vuovdde gånnå nåv ållo politihkkalsj råhkke ja rájge. Sámeriektájuogos, ájnas guláskuddama juohkusa ja maŋemus Stuorradigge båhtin divna ållu buoragijt dan roahkok vuovde tjadá. Dat le vuostasj ja ájnnasamos.

Nubbe le gå mån ja ietjá sáme gudi årrum åvdån vádtse, lip gæhttjalam dahkat nåv vaj "sjávodis sáme jiena" gulluji, de lip mij dahkam sæmmi vuogijn gå majt mån gåhtjov Svetlana Aleksijevitsja "girjálasj juodna".

Ja de ássjáj, mij så dal dat såjtisj sjaddat.

Elin Rimpi Urheim, Kjell Borgen, Mikal Urheim ja Ole K. Sara.

"MÁNNÁ DÁRBAJ DIEHTET GUT SÅN LE, MAKKÁR FUOLKKÁJ SÅN GULLU JA GÅSSTÅ SÅN LE"

Nåv mij ájádalájma, mij Oarjjevuona sáme gå álgijma måk ietjama gádjot. Dat vuodna vierttij gájoduvvat årrombájkken dajna gå mijá ruohtsa mannin nåv tjiegŋalijt. Mij lijma nåv garrasijt tjanádum dåhku.

Mån világa mujtáv ietjama ádjáv gut tjanáj mijá mánnávájmojt ietjama iednegiellaj ja sáme viessomvuohkaj man birra sån lij nåv smidá giehttot. Gå áddjá subtsastij, de mij máná vargga vuojnijma idjadålåv vuovden dåppen váren. Ja mij vargga dåbdåjma gåk dat dållå lieggij, nåv gå muv ieddne agev javlaj: "Dållå le sámátja hægga". Mån ánj vilá mujtáv ietjam áhtjev gut hivástahtij muv måttijn bágujn gå mån 14-jagák galggiv skåvllåj vuolgget ja dudoddij: "Ij goassak sáme násjåvnåv skámáduhttet!"

Moattes mijás Oarjjevuona ja Divtasvuona sámijs bådijma sisi duola degu suohkanstivrraj, åvddånahttemij ja duon dán ietjá rádijda ja nammadusájda. Gå nágina mijás lidjin juojddá hållam, de suohttasa diehti hiejtijma náv: **"Ja ietján le muv oajvvel juhte Oarjjevuodna bierri viehkeduvvat åvddån"** ja duoddijma dát dåhpe le luojkadum dålusj værálda romerij senáhtas gånnå muhtem senator agev hiejtij ietjas hålájt náv: "Ja ietján le muv oajvvel juhte Kartago bierri smålliduvvat". Imáj le galla gåktu juokkir suohtas bágo máhttin buoredit ilmev tjåhkanimen gå juokkir gássjelis ássje galgaj aktan rájdaduvvat.

Degu dalloj gå nágin måskek lij tjállám suohkanstivrraj ja vájnnodam nágin rudájt vaj oadtju dagádum "molo" vaj báro e smålli vantsav gå le biegga. Akta ájras Måskes javlaj de náv: "Sidáv juojdda javllat vaj ehpit ållu boasstot dádjada" ja duoddij: "Ij gåjt dal aktak Måsken oajvvelda dahkat nágin molo, valla dåssju biedjat nágin giergev baddjálakkoj". Suohkanoajvve måjudaláj gå gå guláj majt suv belludagguojmme hålaj, ja de sån evtududij juollodit ruhtalågov dan ássjáj man namma "nágin giergev baddjálakkoj." Ájrrasa luottanin tjajmmat ja dåhkkidin evtudusáv avtajienalattjat.

Gå mån 32-jagák, sjaddiv mån ájras Vuona Sámeråden gånnå mån lidjiv 5 gávda gitta jage 1984 rádjáj ja nåvti tjoahkkáj 20 jage. Nammadav majt ávijssa Ságat tjálij 18. biejve ådåjakmánon 2013:

> Tjåhkkåhiv ietjam kontåvrån Måsken ja ájádalliv gåktus tjoavddet dajt gássjelisvuodajt ma måk lidjin sámij gássjelisvuoda. Guovte dásen, bájkkásattjat Oarjjevuonan mij lij julevsáme guovdásjbájkke ja nuppádis åvvå Vuona rijkan. Dajna gå mån lidjiv siegen álgo rájes Vuona sámeråden gånnå sámeássje giehtaduvvin.

Giehtov ietjam bargo birra dajna gå mån 37-jagák lidjiv lågådallam jagen 1969 dan ássje birra majt gåhttjuv konsultátiv stáhtaráde sámé ássjij hárráj. Oase dat lågådallamis le Sámeriektájuohkusis tjáledum bielijn 480-484 árvvalusán NOU 1984: 18.

Mujna lij guovtebelak ávkke gå galggiv oadtjot åvddån gåktus aktidit sámeássjijt bihko håldádusán. Ja nuppádis gåktus åttjudit juokkir orgånåv mij bihko åvdet sá-

Carsten Smith ja Mikal Urheim

mij álmmuksidodav. Vuostasj ávkke lij muv sadje gå ájras Vuona sámeráden. Ja nubbe lij gå mujna dannák lidjin guokta huj buorre bagádiddje. Vuostasj lij stuorradiggeálmåj Harald Samuelsberg gut lij Vuona sámeráde njunjusj avtat rajes 16 jage. Nubbe lij sámeráde állu dåk mihtos tjálle Hans J. Hensriksen. Mån sunnuv viehka vieledav ja lev viehka gijttevasj gå sunnuv mujttáv.

Duot ájádus konsultátiv ståhtaráde birra, ij lim má dat álgos muv, valla Harald Smuelsberga. Ájádus lij munji huj geldulasj. Mån dalága låhkågåhtiv ráddidushåme birra guovten – gålmån rijkan Europán ja åvdediv ájádusáv vijdábut dakkár ståhtaráde birra.

De ham de ássje gergas nåv guhkás. Mån iv bárep. Tjálliv Vuona rijka ráddidussaj ja evtudiv nammadit **ståhtarádev sámeássjij hárráj.** Ja duodden evtudiv divvot Vuona sámerádev vaj dat sjaddá **ulmusjválljidum sáme rijkabiejvve,** nåv gåk ávijssa Ságat tjálij 21. biejve snjuktjamánon jagen 1969. Dajna gå ávijssa dale nåv tjálij, de gåhtjoduvviv mån hålatjit daj evtudusáj birra Vuona Sámij Rijkasiebre (VSR) vuostasj rijkatjåhkanimen moarmesmánon jagen 1969.

Dale dat muv dalusj hålla, gávnnu dat világa degu unna tjállagasj man namma le " konsultátiv stahtaráde sáme ássjij hárráj".

MIJ DAN HÅLAN GÁVNNUJ

Sáme galggin siegen rijka ráddimbargon, Dat lij vuodoájádus jali prinsihppa, masi ájádusáj lahkana guovte oajvvelijnja milta. Vuostasj le håldåduslinnja avtat bieles ja nuppe bieles boahtá linnja gånnå le iesjmierredibme degu lájttimbådde.

Håldåduslinnja doalvvu dåk muhtem systiebmaj gånnå sij gudi galggi giehtadallat sáme ássjijt galggi liehket sáme nåv ålov gåk dábálattjat åvvå máhttelis. Valla gå sámeássje galggin giehtaduvvat, de galgaj vuodon årrot muhtem prinsihppa masta ij galggam åvvå gåsik vuolgget. Dat lij **ållesvuoda vuojnno** gehtjadum sáme tjalmij jali sámij tjalmij. Alemus dásen ståhta håldådusán galgaj dat ållesvuoda vuojnno rávkaduvvat garrasappot. Dan diehti ham de rávkaduváj aktidibme guovdásjdásen mij le ráddidus. Ja ráddidusá sisi ep mij gåktuk oattjo ietján gå ståhtarádev.

Konsultátiv stahtaráde, dat ma ijlim makkárik ådås Vuona rijka ráddidusájn maŋŋela jage 1945. Einar Gerhardsena vuostasj ráddidus, dav gåhttjun tjoahkkeråddidus. Danna ja suv nuppen ráddidusán lidjin gålmmå konsultátiv ståhtaráde gænna ællim depártementa stivrrit. Dakkár ståhtaráde aj gåhtjoduváj "ministar porteføljа dagá". Dåhkki aj nammadit juhte Johan Nygaardsvolda ráddidusán lidjin 5 konsultátiv ståhtaráde, vájku sij dal nammaduvvin eski gå lij doarro buollám 9. biejve vuoratjismánon jagen 1940.

Gájbbádus dan guovdásj tjoakkájgæssáj lij fábmogisvuohta. Gå dat ja dat ráddidus hæjttá, de sån aj galgaj hiejttet. Dan tjoakkájgiesse ij gåjt de galggam vuolep grádas gå ståhtatjálle.

Ájluovttas, vuosttas sámediggeválga.
Govas Adele Nystø Ráhka ja Ronald Urheim.

Gå dat sadjásaj evtudus stáhtatjálle birra åvdeduváj muv hålan jagen 1969, det galggin mannat 29 jage åvdås vuostasj stáhtatjálle sáme ássjij hárráj nammaduváj jagen 1998. Sån lij Johanne Sommersæter gut dálla årru Råmså stádan. Suv åvdep namma lij Johanne Gaup ja dalloj sån åroj Guovdagæjnon. Jus dálla farra galggá nammaduvvat konsultátiv stáhtaráde sáme ássjij hárráj, gal iv desste jáhke mån ájmmudav árvustallat juska lidjiv sihtat.

NUBBE LINNJA – GÅNNÅ IESJMIERREDIBME LE DEGU LÁJTTIMBÁDDE

Álmmugij iesjmierredime rievtes le prinsihppa europearij árbbedåben gånnå guhka ruohtsa vájku ælla rat vuojnnusa. Da ruohtsa manni åvdep ajgijda dåk føydalisma ájgegávddaj, dalloj gå lidjin lenajhærrá gænna ietjanisá lidjin ednama maj namma lij domene. Lenajhærráj vuolen lidjin vásálla jali vuollálattja gænna vat lidjin ednama man badjel sidja ráddijin.

Gå stáhta vuododuvvin Europan 1200 jagij ráje, de lij akta rávkalvis vuodon. Stáhta galggin ráddit ietjasa ednamij badjel ma lidjin sierralágásj ráját sisbielen. Ja gå duot dádjadus násjåvnnå sjattaj sæmmi gå ulmusjtjærdda, de åvddånatjáj duot teorija mij manenagi sjattaj gåhtjodum násjonálalasj stáhtta. Akta ulmusjtjærdda galgaj de årrot tjoahken avtan stáhtan mij de sjattaj gåhtjodum násjonálalasj stáhtta.

Stenderij tjåhkanibme le degu dåbddomærkka dakkár stáhta mij le **korporativ stáhtta.** Stivrrim orgána dakkár stáhtan, ælla da vålljidum dajs gænna le dábálasj jienastimrievetesvuohta. Da orgána li farra aktidum rájadusájs ma båhti organisásjåvnåjs, barggojuohkusijs ja æládusvuogijs.

Dalloj gå lijma barggamin Sámeriektajuohkusin, de mån iesj lidjiv daj vihttasij siegen (Teigmo Eira, Jernsletten, Jåma, Sara ja Urheim) gudi evtudijma juhte sáme guovdásj orgádna galgaj vuododuvvat njuolgga vålljima baktu divna vålggaguovlojn. Diededijma aj mij agev sjaddap vuosteldit vålljimijt ma ælla njuolgga. (NOU bielle 36). Ietjá bagoj javladum manajma mij garrasijt **korporativ vuogádagá jali systema** vuosstáj.

Jus galgav javllat nåv, ja javllat vil iesj, de li muv hålan jagen 1969 moadda várrodusá nåv gåktus 16. bielen muv prienntidum tjallagin "Konsultátiv stáhtaráde sáme ássjij hárráj":

> Duot báhko iesjmierredibme mij gullu násjåvnnålasj juohkusijda, dan bágon le degu sierralágásj jietna. Ulmusj ájádallá tjuoldedum bájke galggi, sierralágásj stáhta, doaro majt li dale da buollidam ja gájkka ietján man birra histåvrrå mujtudallá. **Mån lev ájádallam åvvå ietjá láhká.**

IESJMIERREDIBME TJANÁDUM STÁHTAJ VUODODIBMÁJ

Politihkka Europán buvtij åvddån muhtem ájge ålluj iesjráddijiddje stáhtav. Dakkár stáhtan galggi rijka viesáda ietja ráddit ietjasa badjel daj orgánaj baktu ma li tjáledum rijka vuodolágan mij aj gåhtjoduvvá kostitu-

sjåvnnå. Dát prinsihppa árru nåv ájnnasijt vuodon dan demokrátijan mij dal bargaduvvá åvddån Alle-Europan ja Nuortta-Amerikin. Iesjmierredibme le sijáj gudi ráddiji sijáj duobddagij badjel. Jus dat iesjmierredibme le demokrátija jali diktátuvrra, dat le vas ietjá ássje. Gatjálvisáv gåktu såme álmmugin galggá iesjmierredibme, dav li muhtema – såme politikkára aj – muhttijn bårdudallam såme ståhta vudodime hárráj.

Dássta mån vuojnáv man tjavgga iesjmierredime ájádus le tjanádum ednamijda ma li ráját sisbielen.

Muv hålla jagen 1969 buktá åvddån guokta dádjadusá, dan birra gåktus álmmugij årromtjerda li. Vuostasj le geográfalasj sierraårro álmmuk ja nubbe le geográfalasj sæhkálakkoj årro álmmuk. Máhttep de javllat såme li geográfalasj sæhkálakkoj årro ulmusajtjærdda, segadum divna iehtjádij ma årru sijáj sijddarijkajn.

ÅLLU ÅDÅ PRINSIHPALASJ ÁJÁDALLAMTJÆRDDA ÁLGGA SÁMERIEKTÁJUOHKUSIN

NOUan bielen 480 tjáleduvvá evtudusá birra "såme ájrasdibme ráddimbargon" ja danna javllá náv:

> Vuona Rijka Sámij siebre (VRS) vuostasj rijkatjåhkanimen jagen 1969 hålaj Mikal Urheim dan ássje birra majt sån lij nabddám "konsultátiv ståhtaráde såme ássjij hárráj" (gehtja NSR 1969 bielen 45 ja tjuovvo.) Hålla le prienntitum degu sierra tjála (Urheim 1969).
>
> Vaj ássje galgaj sjaddat lagábut åtsåduvvat, de bijaj Mikal Urheim åvddån muhtem **huj ájnas prinsihpalasj vidjurav** mij guosská håldádussaj årrombájkijn gånnå li geográfalasj sæhkálakkoj álmmuga (Urheim 1969 bielen 6).
>
> Sebrudagá håldádusán ælla deste dåssju fágalasj sierra åssudagá, valla de badján dal sierra åssudak mij boahtá dassta gå **ietjá ulmusjtjærdda gávnnu.** Jus ulmusjtjærdda gávnnu, majt de mannamis vuosstáj sieradusá... Miededibme le ájnnsamos ja bierre årrot vuodo (mierkkima le dagádum dánna).

Dárkkelis åtsådallamij maŋŋáj, gåktus álggoálmmugij rievtesvuoda ja sebrudakvuoda vidjura li aj ålggolin Europa – duola degu Austrálijin ja New Zealándan – de badján dal åvvå ådå dille mij guosská såme ássjijda ráddidumbargon Vuona rijkan. Gålmmå rávkalvisá ihti: Vuostak rávkaduvvá guovddelis tjoakkájgiesse såme ássjij hárráj ståhta håldádusán. Nuppádis rávkaduvvá juokkir orgádna såme álmmuga sidoda hárráj **"gånnå álmmuga sidot doajmmá dan mærráj gå orgádna le tjåhkanibme sámijs, sámij diehti ja sámij baktu."** Ja goalmádis de badjánij rávkalvis oadtjot Vuodoláhkaj nágin mierreduisáv, mij de sjattaj dála náv:

> Ståhta Oajvválattjaj vielgge le Máhttelisvuodajt gárvedit náv vaj såme Álmmukjuogos máhttá nannit ja åvdedit ietjas Gielav, ietjas Kultuvrav ja ietjas Sebrudakviessomav.

Sámeriektájuohkusij ij le deste gatjálvis ståhta sisbielen iesjråddidibme sámijde degu geográfalasj sierraårro álmmuk. Valla dan sadjá badján gatjálvis iesjråddidime birra sámijda degu **álmmuktjærdda mij le unneplåhko.** Dát le vuostasj bále gå dakkár vuojnno åvdeduvvá nuortta rijkajn ja vuojnnet aj vuostasj bále Alle-Europan ietján.

Buorre åtsådallam lij dat moaddasijda gå Stuorradigge vargga avtajienalattjat mierredij vuododit njuolgga vålljidum Sámedikkev. Ållo dáhpádusá luovvanin. Mijá

mielan lij dát vuojtto Vuona rijka demokrátijaj. Ja ådå trádisjåvnnå europealasj demokrátija sisbielen gånnå trádisjåvnå **vuostasj biejvve** lij gå Gånågis vidát Olav allaájggásattjat rabáj vuostaj Sámedikkev 9. biejve gålgådismánon jagen 1989. **Dáhpádus værálda åvdemusáj buohta.**

Sámeriektá árvvalus NOU 1984: 18 Sámij rievtesdile birra, mij le vargga 700 – belak, le stuorámus ja divrrasamos bihko árvvalus mij åvvå goassak le bijadum åvddån Vuona rijkan. Árvvalus le fábmogis dokumænnta mij dåhkki åhpadiddji girjjen gájk væråldin, álmmuktjærdaj birra ma li unneplågon.

Gå gånågis vidát Olav rabájållu vuostasj Sámedikkev jagen 1989, lij dat dáhpádus værálda åvdemusáj buohta. Ja dat dokumænnta mij lij dasi vuodo, NOU 1984: 18, le **dokumænnta værálda åvdemusáj buohta, ij unnep gå nåv!**

LOAHPPA BÁGO

Mån ålliv dáv tjállagav ja gijtáv sijáv ma li nåv ålos, árvusmahttema åvdås, måvtusduhttema åvdås ja dårjudimij åvdås dåk bahá biejvijt tjadá, gåktus måk javladuvvá. Jus ællim sij, de mån ivlim oadtjum bargadum dav majt mån vehik lev subtsastam dán giehton. Sijáv dánna nammadallat, dat gal ij le åvvå máhttelis, sige lágámusájt ja ålgobujt. Valla mån dagáv tjuolldusav jurra muhtem ietjá 84 jagága hárráj, Carsten Smitha hárráj sån gut lij njunjusj Sámeriektájuohkusin gå mån lidjiv danna.

Carsten Smith le årrum Alemusriekta njunjusj ja professor rievtesdieda hárráj Oslo Universitehtan. Fágalattjat ja persåvnnålattjat tjuottjadij sån gájkat fámos sáme dilij bargo duohkáj, ij dåssju Sámeriektá juohkusin, valla ietján aj. Ja mij gullu juridihkkalattjat sáme riektájt tjadnat, de le suv barggo årrum ij unnep gå åvdemusán ja degu tjuovggatårna lágásj.

"Ja ietján le muv oajvvel juhte" gå galgav hiejttet degu dat mihtos hoalle romerij senáhtan, senator vuorrasap Cato (234–149 åvddåla Kristusa) gut juohkka hålav senáhtan hiejtij náv: "Ceterum censeo Carthaginem esse delendam" jali "ietján le muv oajvvel juhte Kartago bierre smålliduvvat." Stádastáhtta Kartago lij vanj vájves gilpustalle Gasskamæran romerij stádastáhttaj mij maŋŋela sjattaj Romerrijkka.

Gå dát ártihkal le subtsas láhkaásadime bargo birra, de hiehpá nammadit juhte Romerrijkan lidjin huj buorre láhkamærrádusá, gåhtjodum Romerijrievtes (ius romanum). Huj buorre dajna vuogijn gå dat le akta dajs ájnnasamos allerijkaj rievtessystemajs gånnå vuodo prinsihpa ma vilá li fámon bissomin allerijkaj láhkamærrádusájn ja aj moatte ietjá rijkaj láhkamærrádusájn væråldav birra. Galgav nammadit guokta dajs prinsihpajs: Vuostasj: Gånnå le juorrulibme, de galggá dát ássjálattaj ávkken boahtet. Nubbe: Ássjálasj galggá årrot degu vigedibmen desik boahtám le gihttavållde riektáfábmogis duobbmo. Romerijrievtes ij le dal galla ålles gehtjadum dan tjuovgan mij le demokráhtalasj åvddånibme ájgij ålluj, man birra dát subtsas le vehik giehttum.

Ietján le nappo muv oajvvel juhte Oarjjevuodna gånnå mån ánj viesov ja årrov, bierri viehkeduvvat åvddån. Ja duodden le muv oajvvel juhte Sámeriektá stuorra árv valus NOU 1984: 18 Sámij rievtedile birra, dat bierri årrot juridihkalsj studentaj pensum allaskåvlåjn ja universitetajn dajn rijkajn gånnå sáme gávnnuji degu álmmuktjærdda mij le unneplåhko.

AKTI LIJ MUHTEM SÁBME

Akti lij

Vargga duohta subtsas sámehistávrrás

NOK 170,-

Ikth lij

Mahte eevre saetnies saemien supsese

NOK 170,-

Lei oktii

Measta áibbas duohta muitalus sámiid historjjás

NOK 170,-

Det var en gang

En nesten sann fortelling om samenes historie

NOK 170,-

TjaelijiBerteme TjállijAlmmudahka

ČálliidLágádus

ForfatternesForlag AuthorsPublisher

www.lagadus.org